

Γυμναστική και ελληνικό φρόνημα: Το παράδειγμα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (τέλη 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα)

Αλμπανίδης Ευάγγελος

Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Γυμναστική και ο Αθλητισμός, πέρα από την γαλούχηση των πολιτών του νέου ελληνικού κράτους, κλήθηκε να συμβάλλει στη συγκρότηση και ενίσχυση μιας οιονεί εθνικής συνείδησης στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Στη μελέτη αυτή, επιχειρείται η κατανόηση της συμβολής της σχολικής γυμναστικής και της αθλητικής συλλογικής δράσης, στις πολύμορφες διαδικασίες εθνικοποίησης των πληθυσμών των ελληνορθόδοξων οθωμανοκρατούμενων περιοχών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, κατά την περίοδο της κορύφωσης των βαλκανικών εθνικισμών. Από την ανάλυση και επεξεργασία των πηγών, προκύπτει ότι, με τις παραινήσεις του Ίωνα Δραγούμη, του Μητροπολίτη Δράμας, Φιλίππων και Ζιχνών Χρυσοστόμου Καλαφάτη και σε πολλές περιπτώσεις την εποπτεία του σταλμένου από την Ελλάδα γυμναστή Γεωργίου Κηπιώτη ιδρύθηκαν γυμναστήρια στις Σέρρες, την Καβάλα, τη Δράμα, την Ξάνθη, το Δεδέ Αγάτς (Αλεξανδρούπολη), αλλά και σε κωμοπόλεις και χωριά. Θεσπίστηκαν ακόμα γυμναστικοί σύλλογοι και οργανώθηκαν παράλληλα γυμναστικές επιδείξεις και αθλητικοί αγώνες. Γυμναστήρια και γυμναστικοί – αθλητικοί σύλλογοι βοήθησαν στη διάχυση της εθνικής ιδεολογίας, τη μετατροπή της κοινοτικής ταυτότητας σε εθνική και την ενίσχυση των διακρίσεων μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών ή μεταξύ πατριαρχικών και εξαρχικών. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι γυμναστική και αθλητισμός αποτέλεσαν πεδία όπου αποτυπώθηκαν οι πολιτικές επιλογές της «αλυτρωτικής» πολιτικής, καθώς και οι αντιλήψεις για τις διαδικασίες συγκρότησης εθνικής ταυτότητας στις ορθόδοξες κοινότητες της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Η γυμναστική στην εκπαίδευση και οι δημόσιες γυμναστικές επιδείξεις, όπως και η συμμετοχή ομάδων σε τοπικούς αθλητικούς αγώνες, προσέλκυσαν ενθουσιώδεις θεατές και μετέτρεψαν το αθλητικό και πειθαρχημένο νεανικό σώμα των μαθητών ή αθλητών σε δημόσιο δείκτη μιας αναζωογονημένης εθνικής κοινότητας.

Λέξεις κλειδιά: Οθωμανοί, Ορθόδοξος Εκκλησία, Πατριαρχικοί, Εξαρχικοί, Γυμναστικοί Σύλλογοι, Γυμναστήρια

Διεύθυνση αλληλογραφίας:

Αλμπανίδης Ευάγγελος
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Πανεπιστημιούπολη, 69100 Κομοτηνή
valbanid@phyed.duth.gr

E-mail:

Εισαγωγή

Οι ποικίλες διεργασίες για την ανάδειξη της Γυμναστικής (της κατά κύριο λόγο ομαδικής ή συλλογικής και τυποποιημένης εκγύμνασης) σε ιδιαίτερο αντικείμενο παιδαγωγικού ενδιαφέροντος και σε δημόσιο εγχείρημα λαμβάνουν χώρα καθ' όλο τον 19^ο αιώνα. Η συγκεκριμένη εποχή χαρακτηρίζεται ως «ο χρόνος του έθνους, της εκμάθησης [δηλ.] του ρόλου του πολίτη ή του πολίτη στρατιώτη, των πειθαρχικών μηχανισμών διάπλωσης σωμάτων – πνευμάτων».¹ Έτσι, έστω και αν στα αποτελέσματα της γυμναστικής-του πρώτου εγχειριδίου της Γυμναστικής που εκδόθηκε στην Ελλάδα (1837) από τον Γεώργιο Παγώντα - συγκαταλέγονται η υγεία, η μακροβιότητα, η βελτίωση του ανθρωπίνου γένους και η αύξηση των δυνάμεων² στον λόγο (discours) περί σωματικής αγωγής των αρχών του 19^{ου} αιώνα, είναι φανερό επίσης η υπαγωγή της γυμναστικής στο πρόταγμα της ηθικής διαπαιδαγώγησης, του μετασχηματισμού δηλ. της νεότητας σε πειθαρχημένα σώματα-πνεύματα μιας συντεταγμένης πολιτείας. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που προέρχεται από ένα βιβλίο υγιεινής, με κεφάλαια ειδικά για τη σωματική άσκηση, που εξέδωσε ο ιατρός Γρηγόριος Καλλιρρόης το 1829, όπου σημειώνεται:

«[ή γυμναστική] δίδει δύναμιν καὶ χάριν εἰς τὸ σῶμα, προξενεῖ σταθερὰν ὑγίαν, συνειθίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τοὺς κόπους, καὶ εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ καιροῦ, διπλασιάζει τὴν γενναιότητα, σβύνει ὅλα τὰ πάθη, καὶ ἀνάπτει μόνον τὸν ἔρωτα τῆς δόξης καὶ τῆς πατρίδος, καὶ ἂν δὲν ὠφελεῖ εἰς τὰ πολιτικά ἦθη, σχηματίζει ὁμως ἀληθεῖς πολίτας, καὶ ὑπερασπιστὰς τῆς πατρίδος, ἀξίους νὰ ἀντιπαρατάττωνται πρὸς τὸν ἐχθρόν, καὶ νὰ φυλάττουν ἀνενόχλητον τὴν πατρίδα των.[...]»³

Η μετατόπιση του προσανατολισμού από το σώμα του ανθρώπου στο σώμα του έθνους οδηγεί τη γυμναστική, ως ομαδική σωμασκία, να συνδέεται πλέον προνομιακά με την ικανότητα σωματικής και ψυχικής υπεράσπισης της πατρίδος αλλά και με την πολιτική αγωγή, ως διαδικασία πειθαρχησης στους νόμους του κράτους.⁴

Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η γυμναστική θεωρήθηκε ως φυτώριο των μελλόντων πολιτών και αργότερα των καλών στρατιωτών. Η σωματική άσκηση άλλωστε, μέσω κυρίως της γυμναστικής, επεδίωκε, όχι μόνο τον σχολαστικό έλεγχο των δραστηριοτήτων του σώματος ή την εξασφάλιση της σταθερής καθυπόταξης των δυνάμεών του, αλλά κυρίως την επιβολή στο σώμα μιας σχέσης υπακοής-χρησιμότητας. Μέσω της γυμναστικής άλλωστε, εγγράφονται στο σώμα, «ενσωματώνονται» και «σωματοποιούνται», ιδεολογικές και πειθαρχικές ρυθμίσεις που επιτάσσει η πολιτεία.⁵ Η εξουσία, όπως ασκείται στο σώμα, προϋποθέτει την επιβολή μιας πειθαρχίας στις κινήσεις, η οποία διδάσκεται μέσω της γυμναστικής. Δεν είναι τυχαίο ότι η γυμναστική όχι μόνο αποτελεί οργανικό κομμάτι της στρατιωτικής εκπαίδευσης αλλά και οργανώνεται με ομόλογους τρόπους.⁶

¹ Ελένη Φουρνάρη, «Σωματική Αγωγή των δύο φύλων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα» στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Οι Χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας*, Αθήνα, 17-19 Απριλίου 1997, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1998, σ. 293-315, σ. 294.

² Γεώργιος Παγών, *Περίληψις της Γυμναστικής*, Αθήνα 1837, σ. β'.

³ Γρηγόριος Καλλιρρόης, *Παραγγελία περί υγείας και μακροβιότητας* Έτι δε και πρόχειροι θεραπείαι συνήθων τινών και αιφνιδίων παθημάτων ερανισθείσαι εκ παλαιών και νεωτέρων, Νικόλαος Γλυκός, Βενετία 1829, σ. 246, 273.

⁴ Ε. Φουρνάρη, «Σωματική Αγωγή», σ. 300.

⁵ Δημήτριος Φωτεινός, «Σμιλεύοντας πειθαρχημένα σώματα- η διαμόρφωση του πολιτικού εαυτού: το μάθημα της γυμναστικής ως μία πολιτικοϊδεολογική συνιστώσα του αναλυτικού προγράμματος» στο: Μάριος Πουρκός (επιμ.), *Η απουσία παρουσία του σώματος και του βιώματος στις διαδικασίες εκπαίδευσης, μάθησης και ανάπτυξης*, Εκδόσεις «Τόπος», Αθήνα 2015, σ. 325-345, σ. 326.

⁶ Χριστίνα Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας*, ΙΑΕΝ, Αθήνα 1997, σ. 180-181.

Η ευαισθητοποίηση της ελληνικής πολιτείας απέναντι στη γυμναστική καταδεικνύεται από τη συμπερίληψή της στην «ιδίαν εθνικήν αγωγήν»⁷, την οποία είχε χρέος να υπηρετεί το εκπαιδευτικό σύστημα. Ως κύριο αιτούμενο της γυμναστικής πρόβαλλε πλέον, εκτός των άλλων, η διαμόρφωση εθνικού φρονήματος και αλυσωτικού πνεύματος. Ο αλυσωτισμός⁸, άλλωστε, καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και την αυγή του 20^{ου}, στενά συνδεδεμένος με τη Μεγάλη Ιδέα επηρέασε όχι μόνο την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας αλλά και τα εκπαιδευτικά ζητούμενα αυτής της περιόδου. Έτσι, η διαμόρφωση του εθνικού φρονήματος δεν θα αναζητηθεί στην αγωνιστική αλλά στη γυμναστική, κατ' απομίμηση δε ανάλογων ευρωπαϊκών πρακτικών, την περίοδο 1871-1895 στην πειθαρχημένη ομαδική εκγύμναση των στρατιωτικών ασκήσεων⁹.

Οι Έλληνες της διασποράς, με την ανάδυση των βαλκανικών εθνικισμών στο 2^ο μισό του 19^{ου} αι., αντιλαμβανόμενοι τη χρησιμότητα της γυμναστικής, παρότρυναν επίσης την ελληνική πολιτεία να προωθήσει την εφαρμογή της και στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές.

Επηρεασμένος από τις παραπάνω αντιλήψεις ο Ηρόκλης Βασιάδης¹⁰ στο πλαίσιο του Συνεδρίου Ελληνικών Συλλόγων που οργανώθηκε στην Αθήνα το 1879 με συμμετοχή 63 σωματείων (22 από την ελεύθερη Ελλάδα και τα υπόλοιπα από τη διασπορά)¹¹, διακήρυξε ότι η έλλειψη γυμναστικής έχει καταστήσει τους Έλληνες:

«...μαλθακούς, φυγόπονους, ανάλκιδας (δηλ. ανίσχυρους) και απόλεμους, οὔτε πρὸς τὸν ἀντίπαλον τολμῶντας ἀποβλέπειν, οὔτε πρὸς τὰς ταιλαιπωρίας τοῦ σώματος καρτερικῶς ἀντέχειν, γηράσκοντες πρὸ τοῦ δέοντος χρόνου».¹²

Επισημαίνοντας μάλιστα τους κινδύνους από τον πολλαπλασιασμό των βουλγαρικών γυμναστικών εταιρειών, οι οποίες την ίδια περίοδο (ακόμη και στην Ανατολική Ρωμυλία), «τὴν τῶν ὅπλων ἄσκησιν μετ' ἄλλων σωματικῶν ἀσκήσεων διδάσκουσαι»,¹³ πρότεινε, με υπόμνημά του,¹⁴ τη

⁷ Η «ιδία εθνική αγωγή» είναι σαφώς διακριτή από την «γενικώς ανθρωπίνην», δεν πρέπει να συγχέεται με τον «εθνικὸν ἐγωϊσμόν», οφείλει να προάγει το εθνικὸ αἶσθημα σε ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν ἐπικινδυνότερο «κοσμοπολιτισμόν» και να ἔχει στόχο της τη μόρφωση του «κοινού εθνικού χαρακτήρος». Ε. Φουρναράκη, «Σωματική αγωγή», σ. 303

⁸ Ο **Αλυσωτισμός** είναι η κοινωνικοπολιτική κίνηση που επιδιώκει την ἀπελευθέρωση ὅλων των υὑόδουλων ὁμοεθνῶν και την προσάρτηση εδαφῶν, τα οποία στη διάρκεια της ιστορίας κατείχε ή υὑποτίθεται ὅτι κατείχε το κράτος που τα διεκδικεί. Στην Ελλάδα ο Αλυσωτισμός συνδέεται πολύ στενά με τη Μεγάλη Ιδέα, μια πολιτική του 19ου αι. που στόχευε στην ἀπελευθέρωση των αλύτρωτων Ελλήνων. Θάνος Βερέμης, «Από το εθνικὸ κράτος στο ἔθνος δίχως κράτος. Το πείραμα της Οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως», στο: Θάνος Βερέμης (Επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Εκδόσεις «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2013³, σ. 27-52, σ.29-30.

⁹ Ε. Φουρναράκη, «Σωματική Αγωγή», σ. 304

¹⁰ Ηπειρώτης ιατροφιλόσοφος και φιλόλογος ο Ηρόκλης Βασιάδης (δάσκαλος στην Μεγάλη του Έθνους Σχολή) ο οποίος ίδρυσε τον *Φιλολογικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως* το 1861. "Κωνσταντίνος Ηρόκλης Βασιάδης", *Κλειώ*, τόμος Γ', αρ. 19, 1/13 Οκτωβρίου 1887.

¹¹ Στις 20/11/1879 οργανώθηκε στην Αθήνα Συνέδριο Ελληνικών Συλλόγων, με πρωτοβουλία του φιλογυμναστικού ιατροῦ Ηρόκλη Βασιάδη (γιατρός και εκπρόσωπο του Φιλολογικού Συλλόγου και του Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως) και διοργανωτή τον φιλολογικὸ σύλλογο «*Παρνασσός*». Συμμετείχαν 63 σωματεία (22 από την Έσω Ελλάδα και 41 από την Έξω, Δύση και Ανατολή, Μακεδονία, Μ. Ασία, Λήμνο, Κύπρο, Χανιά, Αίγυπτο) και συζητήθηκαν ποικίλα θέματα. *Συνέδριον των Ελληνικών Συλλόγων Πρακτικά της πρώτης αυτού Συνόδου συγκροτηθείσης εν Αθήναις εν έτει 1879*, Αθήνα 1879, σελ. ιδ'-ιθ'.

¹² *Συνέδριον*, σελ. 53

¹³ *Συνέδριον*, σελ. 53. Είναι αλήθεια ὅτι οι Βούλγαροι ίδρυσαν το 1879 γυμναστική εταιρεία με την επωνυμία Balkan Sokol (κατ' απομίμηση του Τσέχικου κινήματος των Σοκόλ) Fridolín Macháček, "The Sokol Movement: Its contribution to Gymnastics", *Slavonic and East European Review* 17 (1938), 73-90. Το 1895 ιδρύθηκε ο πρώτος γυμναστικός σύλλογος με την επωνυμία Yunak με σκοπούς την προώθηση του πατριωτισμού, την ενδυνάμωση του σώματος, την ανδρικότητα και τη στρατιωτική ετοιμότητα. Αξίζει να σημειωθεί ὅτι το 1898 θεσμοθετήθηκε η ένωση των γυμναστικών συλλόγων (Yunak Union), ενώ ήδη στη Βουλγαρική Ηγεμονία και Ανατολική Ρωμυλία οι γυμναστικοί σύλλογοι έφτασαν τους 18 με έδρα διάφορες πόλεις, ακόμη και σ' αυτή τη Θεσσαλονίκη. Sabri Özçakır, "Heroes! Bring Happiness to Your Motherland! Long Live the Yunaks": The Bulgarian Yunak Gymnastics Movement

γυμναστική οργάνωση του ελληνικού κράτους με την ίδρυση γυμναστικού συλλόγου (στην Αθήνα) για την κατάρτιση των αναγκαίων γυμναστών για το έθνος, την ίδρυση γυμναστηρίων στα Δημοτικά, Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια και την πρόσληψη γυμναστών¹⁵ με απώτερο σκοπό:

«ἵνα οὕτω ἐμφυσηθῇ εἰς τὰ ἀπανταχοῦ διεσπαρμένα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μέλη ζωὴ καὶ ἀνδρεία καὶ γενναῖον φρόνημα καὶ προπαρασκευασθῶσι πρόμαχοι τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἰσχυροὶ βραχίονες πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἐν αἰς ἐπαρχίαις ἔπασχε καὶ κατετρώχετο». ¹⁶

Με αυτή τη λογική, την δεκαετία του 1880, ιδρύθηκαν γυμναστήρια και γυμναστικοί σύλλογοι σε οθωμανοκρατούμενες ελληνοφώνες περιοχές (Μικρά Ασία, Πόντος, Θράκη, Μακεδονία), που είχαν ως κύριο στόχο την εθνική διαπαιδαγώγηση, καλλιεργώντας, κατά κύριο λόγο, τη γυμναστική αλλά και αθλήματα τα οποία θεωρούνταν «εθνικά», όπως ο κλασικός αθλητισμός. Τα σωματεία αυτά συσπείρωσαν τα μεσαία στρώματα, έδωσαν βαρύτητα σε πειθαρχία, υπακοή, συλλογικότητα και προώθησαν, σαφώς, την εθνική αφύπνιση.

Το παράδειγμα της οθωμανοκρατούμενης Μακεδονίας και Θράκης στην αυγή του 20^{ου} αιώνα.

Η Μακεδονία και η Θράκη αποτελούσαν τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για μια περίοδο πάνω από πέντε αιώνες. Η ανάδυση, ωστόσο, των βαλκανικών εθνικισμών, ιδιαίτερα μετά την αυτονομία της βουλγαρικής εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο (1870) και το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78, σηματοδότησαν για τη Θράκη και τη Μακεδονία μια σειρά εθνικών ανταγωνισμών και πολλαπλών γεωγραφικών διασπάσεων που έφτασαν μέχρι τον Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908), τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913) και τη Βουλγαρική κατοχή της Θράκης 1913-1919.¹⁷

Σημαντικός κρίκος στην πορεία των εθνικών ανταγωνισμών υπήρξε η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, χιλιάδες χριστιανοί εντάχθηκαν στη Βουλγαρική Εξαρχία μετά την ίδρυσή της (το 1870) με σουλτανικό φερμάνι και την αυτονομισή της χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, γεγονός που οδήγησε στο Βουλγαρικό σχίσμα (1872).¹⁸ Το σχίσμα αυτό ήταν η αιτία να ακολουθήσουν βουλγαρικές θηριωδίες σε βάρος ομόθρησκων λαών, κυρίως των Ελλήνων, ειδικότερα σε χωριά της Μακεδονίας και Θράκης στην προσπάθεια των Βουλγάρων να αποσπάσουν δηλώσεις χριστιανών ότι είναι εξαρχηκοί. Έτσι, οι δύο εκκλησίες (η

in the late Ottoman Period”, *The International Journal of the History of Sport*, 36, 2-3 (2019), 186-206. DOI: 10.1080/09523367.2019.1630820.

¹⁴ «Υπόμνημα περί αναστάσεως και αναγεννήσεως της εθνικής γυμναστικής παιδαγωγικής τε και δημοσίας», στο: *Συνέδριον των Ελληνικών Συλλόγων Πρακτικά της πρώτης αυτού Συνόδου συγκροτηθείσης εν Αθήναις εν έτει 1879*, Αθήναι 1879, σ. 179-188.

¹⁵ *Συνέδριον*, σ. 184-186.

¹⁶ *Συνέδριον*, σελ. 188. Ιωάννης Χρυσάφης, *Η σωματική αγωγή και η στρατιωτική προπαίδευσις της νεότητος και η ενδεικνυόμενη οργάνωσις αυτών*, Αθήνα 1925 (Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα 15), σ. 16.

¹⁷ Λένα Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, Εκδόσεις «Καστανιώτης», Αθήνα 2000⁸, σ. 273-340 & 577-583.

¹⁸ Ειρήνη Παπαγγιάννη, *Η εικόνα του Βουλγαρικού σχίσματος μέσα από τις ελληνοφώνες και βουλγαρόφωνες πηγές της περιόδου 1870-1872*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Νομική Σχολή, Δ.Π.Θ. Κομοτηνή 2015, σ. 51-59 και 117-119. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί που δεν είχαν ενσωματωθεί στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος μετά την επανάσταση του 1821 και ζούσαν στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αναγνώριζαν το Πατριαρχείο ως το εθνικό τους κέντρο χωρίς ωστόσο να υποτιμούν την προοπτική της ένωσής τους με την Ελλάδα. Αθανάσιος Μπυλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος. Από τον Μακεδονικό αγώνα στη Μικρασιατική καταστροφή*, Εκδόσεις «Αρμός», Αθήνα 2021, σ. 93-94.

πατριαρχική από τη μια μεριά και η βουλγαρική-εξαρχική από την άλλη), μετατράπηκαν σε θανάσιμους εχθρούς, που ανταγωνίζονταν σε κάθε διορισμό μητροπολίτη, σε κάθε ανοικοδόμηση εκκλησιάς ή στο άνοιγμα νέων σχολείων. Επισημαίνεται ότι, με την επικράτηση της εθνοθησκευτικής πόλωσης στη Μακεδονία και Θράκη, η έννοια εξαρχικός άρχισε σταδιακά να ταυτίζεται με το εθνικό Βούλγαρος, ενώ πατριαρχικός σήμαινε Έλληνας.¹⁹

Η ένταση των βαλκανικών εθνικισμών επιτάθηκε περισσότερο μετά το Ρωσοτουρκικό πόλεμο και την ήττα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αρχικά, με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Φεβρ.1878) ιδρύθηκε η *Μεγάλη Βουλγαρία*, τα σύνορα της οποίας έφταναν μέχρι τον Όλυμπο. Λίγους μήνες αργότερα βέβαια, μετά τις αντιδράσεις των μεγάλων δυνάμεων, την 1 Ιουλίου 1878 με τη Συνθήκη του Βερολίνου, τροποποιήθηκε η προαναφερόμενη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και δημιουργήθηκε η μικρή αυτόνομη ηγεμονία της Βουλγαρίας, με πολύ περιορισμένα σύνορα, τα οποία όμως επεξέτεινε λίγα χρόνια μετά, με την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885.²⁰ Όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, η κατάσταση αυτή όξυνε ακόμα περισσότερο τις αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης.

Στην Ελλάδα δημιουργήθηκαν πολλά μακεδονικά σωματεία και σύλλογοι, όπως η «*Εθνική Εταιρεία*», με προσανατολισμό την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων στη Μακεδονία²¹. Οι ενώσεις αυτές επεδίωκαν την προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα και προσπαθούσαν να πάρουν με το μέρος τους την κοινή γνώμη, ενώ επεδίωκαν να αφυπνίσουν το εθνικό συναίσθημα των Ελλήνων χριστιανών που κατοικούσαν σε όλη την έκταση βορειότερα του Ολύμπου, χρησιμοποιώντας ως βασικό μέσο τη διάδοση της ελληνικής εκπαίδευσης.²² Επωφελούμενο το ελληνικό βασίλειο από το Χάτι-Χουμαγιούν,²³ επιχείρησε σταδιακά τη διείσδυσή του στην οθωμανοκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη με τη διάδοση μέσω της ελληνικής εκπαίδευσης, όχι μόνο της ελληνογλωσσίας, αλλά και της εθνικής ιδεολογίας, που βασιζόνταν κυρίως στην ιστορική κληρονομιά των αρχαίων Μακεδόνων.²⁴

Το έναυσμα για συστηματική υποστήριξη της ελληνικής εκπαίδευσης στις περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης δόθηκε το 1869, με την ίδρυση του «*Συλλόγου προς Διάδοσιν των*

¹⁹ Χρυσόστομος Τσίτερ, Μητροπολίτης Αυστρίας, «Εισαγωγικό σημείωμα», στο: *Το Αρχαίο του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου*, Εκδόσεις «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2000, σ. xxvii.

²⁰ Λ. Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση*, σ. 283-285. Τεό Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης. Ένας φίλος των παιδιών*, Εκδόσεις «Πανοπτικών» Θεσσαλονίκη 2016, σ. 23.

²¹ Η Εθνική Εταιρεία, ως ισχυρός αλτρωτικός σύνδεσμος, ανέλαβε να στρατολογήσει αρκετά ισχυρά σώματα άτακτων, οργανωμένων σε συμμορίες και εφοδιασμένων με τον παραδοσιακό τρόπο, και να τα κατευθύνει στη Μακεδονία το 1896. Ιωάννης Κολιόπουλος, «Ληστεία και αλτρωτισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο συλλογικό τόμο Θ. Βερέμης (Επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Εκδόσεις «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2013³, σ.133-197, σ. 162.

²² Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 23. Λ. Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση*, σ. 293.

²³ Με τη δημοσίευση του Χάτι-Χουμαγιούν (αυτοκρατορικής διακήρυξης) στις 18 Φεβρουαρίου 1856 η Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856), υποχρεώθηκε να παραχωρήσει ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις στις ευρωπαϊκές επαρχίες της. Από τότε άρχισε εντονότερη πνευματική κίνηση μεταξύ των υπόδουλων Χριστιανών αφού αυτοί απέκτησαν το δικαίωμα να ιδρύσουν σχολές γραμμάτων ή τεχνών υπό την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Μια άλλη σημαντική διάταξη της μεταρρύθμισης (Τανζιμάτ) για τον αλτρωτο ελληνισμό ήταν ότι ουδείς περιορισμός θα επιβάλλονταν στην ανέγερση ναών ή σχολείων. Ευάγγελος Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση στις επαρχίες Δράμας και Ζιχνών κατά την Τουρκοκρατία (1840-1913)*, ΔΕΚΠΟΤΑ: Δράμα (2^η έκδοση), 2016, σελ. 25-26. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου (Επιμ.), *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική Διοίκηση και η Εκπαίδευση του Γένους, Κείμενα-πηγές: 1830-1914*, εκδ. «Αφοι Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 1977, σ. 31-33.

²⁴ Ευάγγελος Κωφός, Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, στο: Θάνος Βερέμης (Επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Εκδόσεις «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2013³, σ. 199-269, σ. 201-203.

Ελληνικών Γραμμάτων» στην Αθήνα. Ο σύλλογος αυτός, εκτός από την τεράστια εκπαιδευτική δράση που ανέπτυξε, υπήρξε ταυτόχρονα και το κυριότερο όργανο προώθησης των ελληνικών θέσεων και του αλυτρωτισμού στις ευρωπαϊκές επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, καθώς και ο πιο στενός συνεργάτης της ελληνικής κυβέρνησης στον αγώνα εναντίον του πανσλαβισμού²⁵.

Παράλληλα με το «*Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*» κινήθηκε και ο «*Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*», που είχε ιδρυθεί στην Κωνσταντινούπολη το 1861. Η αποστολή του συλλόγου αυτού ήταν διπλή: από τη μία επιδίωκε να γίνει βήμα διεθνούς πολιτιστικής ακτινοβολίας στην πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας και από την άλλη καθοδηγητικό κέντρο της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού. Την κύρια προσοχή του την έστρεψε στα σχολεία της Θράκης και λιγότερο της Μακεδονίας, όπου την πρωτοβουλία είχε ο Σύλλογος των Αθηνών²⁶. Και οι δύο σύλλογοι πάντως ενδιαφέρθηκαν για την ίδρυση, την ενίσχυση, ηθική και υλική, και την καθοδήγηση των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων που ιδρύθηκαν στη Μακεδονία και στη Θράκη.²⁷

Καθοριστική χρονιά στην πορεία των πραγμάτων ήταν το 1893, όταν ιδρύθηκε, από σλαβόφωνους εξαρχικούς και Βουλγάρους από τη Μακεδονία, τη Βουλγαρία και τη Θράκη, η ΕΜΕΟ, «*Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση*», που επεδίωκε την ενοποίηση και την απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους και την αυτονόμησή της.²⁸ Το Μάιο του 1904, ιδρύεται στην Αθήνα το *Μακεδονικό Κομιτάτο*, όπου συσπειρώνονται κοντά στο Στέφανο Δραγούμη (πατέρα του Ίωνα Δραγούμη) οι παλαίμαχοι της «*Εθνικής Εταιρείας*». Στο *Μακεδονικό Κομιτάτο*, μούνταν πρόσωπα με κοινωνική επιρροή, δάσκαλοι, πρόκριτοι, ιερείς, όσοι μπορούσαν να επηρεάζουν τους άλλους. Εκείνοι αναλάμβαναν να ιδρύσουν σε κάθε πόλη ένα πολιτιστικό σωματείο, που λειτουργούσε στην πραγματικότητα ως *Κέντρο* και όργανο του ελληνικού προξενείου, με τμήματα γυμναστικής, θεάτρου, μουσικής και κυνηγίου με κυρίαρχο σκοπό την τόνωση του ελληνικού φρονήματος και την αντίσταση απέναντι στη βουλγαρική προπαγάνδα²⁹. Αυτοί οι τοπικοί σύλλογοι έγιναν τα κυριότερα όργανα της «νοερής δημιουργίας» της έννοιας μιας πανελλήνιας κοινότητας του ελληνικού έθνους.³⁰

Από τους παραπάνω συλλόγους, στην παρούσα μελέτη, θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στα γυμναστικά σωματεία και τα γυμναστήρια που ιδρύθηκαν στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Οι προσωπικότητες που συνέβαλλαν, κατά κύριο λόγο, στην ίδρυση γυμναστικών συλλόγων, τον εξοπλισμό και την οργάνωση γυμναστηρίων ήταν ο Ίωνας Δραγούμης, ο Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος και ο γυμναστής Γεώργιος Κηπιώτης.

Ίων Δραγούμης

Ο Ίων Δραγούμης υπήρξε γόνος επιφανούς οικογένειας που είχε να επιδείξει αρκετά δημόσια πρόσωπα, ανήκε σε μία κοινωνική ελίτ, διακριτικό γνώρισμα της οποίας ήταν μάλλον η εκπαίδευση

²⁵ Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σελ. 30-31

²⁶ Ε. Κωφός, «Το ελληνοβουλγαρικό ζήτημα», ΙΕΕ, τ. ΙΓ', σελ. 316.

²⁷ Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σελ. 31

²⁸ Λ. Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση*, σ. 289.

²⁹ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ.28.

³⁰ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «'Νοερές κοινότητες' και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο: Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Εκδόσεις «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2003³, σ. 53-131, σ. 94.

παρά ο πλούτος.³¹ Ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής του, ο Ίων Δραγούμης έλαβε επιμελημένη παιδεία, ήρθε σε επαφή με τη φιλοσοφία και την ιστορία, αποκτώντας όχι μόνο πολιτικές εμπειρίες αλλά κυρίως βάθος και πνευματική ευαισθησία³². Γύρω από την προσωπικότητά του δημιουργήθηκε ένας μύθος, κυρίως από το γεγονός ότι δολοφονήθηκε, σε ηλικία μόλις 42 χρονών, την επομένη της απόπειρας δολοφονίας του Ελευθερίου Βενιζέλου (30 Ιουλίου 1920). Ανδρώθηκε μέσα στο κλίμα της απογοήτευσης που προκάλεσε στους θιασώτες της Μεγάλης Ιδέας ο αποτυχημένος πόλεμος του 1897 και έτσι στη συνείδησή του κατέπεσε ανεπανόρθωτα η αξιοπιστία του ελληνικού κράτους, ως αποκλειστικού διαχειριστή των εθνικών ζητημάτων.³³ Η προσωπικότητά του, πολύπλευρη³⁴, απασχόλησε τόσο τους σύγχρονούς του όσο και τους μεταγενέστερους, από πολλές απόψεις. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το 1899 μπήκε στο διπλωματικό κλάδο, υπηρετώντας στη διπλωματική υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών. Υπηρέτησε από το 1902 ως το 1915 σε διάφορες νευραλγικές θέσεις, υπερασπιζόμενος σθεναρά τα δίκαια του αλύτρωτου ελληνισμού. Από το Δεκέμβριο του 1902 υπηρέτησε, κατόπιν αίτησής του, στο Γενικό Προξενείο Μοναστηρίου, ως υποπρόξενος. Στη συνέχεια θήτευσε στα ελληνικά προξενία Σερρών (1903-1904), Πύργου-Ανατολικής Ρωμυλίας (1904), Φιλιππούπολης (1904), Αλεξανδρούπολης τότε Δεδέαγατς (1905) και Κωνσταντινούπολης (1907-1908) όπου εργάστηκε επίμονα για την οργάνωση των ορθόδοξων κοινοτήτων κατά των Βούλγαρων σχισματικών.³⁵ Κατά τη διάρκεια της θητείας του στα προαναφερόμενα προξενία έστελνε πολυάριθμες επιστολές προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και ενημέρωνε τους συναδέλφους του για την κατάσταση που επικρατούσε στο μακεδονικό και θρακικό χώρο.³⁶ Παράλληλα, στις πολυάριθμες επιστολές του, κυρίως προς τον πατέρα του και τον Παύλο Μελά (σύζυγο της αδελφής του Ναταλίας), αλλά και στο προσωπικό του ημερολόγιο όπου καταγράφει τις σκέψεις του, γίνεται εμφανής η υπευθυνότητα με την οποία προσέγγιζε την κρισιμότητα εκείνης της περιόδου αλλά παράλληλα ή όχι πάντα «φρόνιμες» ή «ορθόδοξες» πρωτοβουλίες του³⁷. Η παρουσία του στη γη της Μακεδονίας και Θράκης, που την εποχή εκείνη ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, συνδυάστηκε με τις προσπάθειές του προκειμένου οι Έλληνες χριστιανοί ορθόδοξοι να αντισταθούν στους σχισματικούς Βούλγαρους, γνωστούς ως «κομιτατζήδες», που

³¹ Νώντας Τσίγκας (επιμ.), *Ίων Δραγούμης. Τα «κρυμμένα» ημερολόγια Οκτώβριος 1912-Αύγουστος 1913*, Εκδόσεις «Πατάκη», Αθήνα 2021, σ. 144, παρ. 7.

³² Θάνος Βερέμης, «Δραγούμης Ιωάννης ή Ίων», στο: *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, τόμ. 3, Εκδόσεις «Εκδοτική Αθηνών», Αθήνα 1990, σ. 306-307.

³³ Θ. Βερέμης, «Δραγούμης Ιωάννης ή Ίων», σ. 306.

³⁴ Χαρακτηρίζεται ως πολύπλευρη προσωπικότητα εναλλάσσοντας με το ίδιο πάθος τον κοσμοπολιτισμό με τον εθνικισμό, ανάλογα με την εποχή. Ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του ως θιασώτης του παραδοσιακού αλυτρωτισμού, αλλά βαθμιαία άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι η ισχύς του έθνους δεν ήταν συνώνυμη με τη μεγέθυνση του κράτους και έτσι μετά το 1908 απομακρύνεται από τη Μεγάλη Ιδέα και υιοθετεί τον «ελληνοοθωμανισμό» πιστεύοντας στην ιδέα της συνύπαρξης των εθνοτήτων στα Βαλκάνια και την ισοπολιτεία του ελληνισμού χωρίς τη διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Θ. Βερέμης, «Από το εθνικό κράτος στο έθνος δίχως κράτος. Το πείραμα της Οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως» στο συλλογικό τόμο Θ. Βερέμης, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003³, σ. 33-34. Α. Λιάκος, *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*, Εκδόσεις «Πόλις», Αθήνα 2019, σ. 37. Τσίγκας, *Ίων Δραγούμης*, σ. 42 & 104, παρ. 46.

³⁵ Για τις απόψεις του Δραγούμη σχετικά με το εθνικό πρόβλημα στη Μακεδονία τη συγκεκριμένη περίοδο βλέπε: Ίων Δραγούμης, *Ο ελληνισμός μου και οι Έλληνες 1903-1909*, Αθήνα 1927, σ. 1-9. Ίων Δραγούμης, *Μαρτύρων και ηρώων αίμα*, Αθήνα 1907, σ. 103-122.

³⁶ Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Ίων Δραγούμης-Παύλος Γύπαρης*, Εκδόσεις «Μπαρμπουνάκης», Θεσσαλονίκη 1987, σ. 44.

³⁷ Ν. Τσίγκας, *Ίων Δραγούμης*, σ. 40.

προσπαθούσαν να εκβουλαρίσουν την περιοχή. Γι' αυτό, άλλωστε, θεωρείται και ένας από τους εμπνευστές και συντονιστές της έναρξης του Μακεδονικού Αγώνα.³⁸

Ίων Δραγούμης, Γυμναστές και Εκπαίδευση: Όντας απογοητευμένος από την αδιαφορία του ελληνικού κράτους για την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων της περιοχής, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την προώθηση της ελληνικής παιδείας. Παρακολουθεί, με αποτροπιασμό, τον συστηματικό πόλεμο που έκανε το Κομιτάτο σε καθετί ελληνικό, φθάνοντας, μάλιστα, στο σημείο να καίει ελληνικά βιβλία. Για να αντισταθεί στην πολιτική αυτή, ο ίδιος συντηρούσε και ίδρυε ελληνικά σχολεία, μοίραζε βιβλία και καλούσε στη Μακεδονία δασκάλους για να διδάξουν ελληνικά. Για τον Δραγούμη, βέβαια, ο βασικότερος στόχος που χρειάζεται να καλύψει η εκπαίδευση στη Μακεδονία είναι η απελευθέρωση· γι' αυτό καλεί γυμναστές-δασκάλους από την Ελλάδα, που θα έχουν τη δυνατότητα να γυμνάζουν τους μαθητές για να είναι ικανοί, μόλις οι περιστάσεις το επιτρέψουν, να επαναστατήσουν και να απελευθερωθούν. Για το σκοπό που αγωνιζόταν ο Δραγούμης, οι γυμναστές που θα κατείχαν και κάποιες βασικές γνώσεις ήταν τα κατάλληλα άτομα, αφού και την εθνική συνείδηση θα τόνωναν με τη διδασχή της ελληνικής γλώσσας και την αγωνιστικότητα θα ενίσχυαν με την ενδυνάμωση του σώματος. Έτσι σε επιστολή του προς τον πατέρα του από τις Σέρρες (26 Σεπτεμβρίου 1903), όπου είχε αναλάβει προσωρινά τη διεύθυνση του ελληνικού προξενικού καταστήματος,³⁹ σημειώνει:

*«πρακτικώτατος τρόπος ήλεκτρίσεως τῶν ἡμετέρων ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ γενίκευσις τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς.... Διὰ τῶν γυμναστῶν, οὓς δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ὡς ὄργανα ἡμῶν θέλομεν ἐργασθῇ καὶ κατ' ἄλλους τρόπους. Οἱ ἐλεεσόμενοι γυμναστὰὶ ἀνὰ πᾶν θέρος θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ γυμνάζωσι τοὺς δασκάλους ὅπως καταστήσωσιν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ διδάξωσι τὴν γυμναστικὴν εἰς τὰ χωρία».*⁴⁰

Στις 23 Οκτωβρίου 1903, ο Δραγούμης σε νέα του επιστολή προς τον πατέρα του σημειώνει: ««Γυμναστήρια χρειάζεται νὰ καταρτισθῶσι καὶ ἐν Τζουμαγιά, Δεμίρ-Χισάρ (Σιδηρόκαστρο) καὶ Δοβίστα (Εμμανουήλ Παππᾶς), ἐν Φλωρινίᾳ ἐπίσης καὶ Σοροβιτσόβω (Αμύνταιο) καὶ Κλεισούρα. Ἐννοεῖται ὅχι πλήρη, ἀπλῶς ὄργανά τινα καὶ γυμναστής».⁴¹ Σε επιστολή του προς τον Πρόεδρο του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων (21 Νοεμβρίου 1903) οι προτάσεις του Δραγούμη συγκεκριμενοποιούνται ακόμα περισσότερο:

«Υπάρχουσιν ἤδη κατηρτισμένα γυμναστήρια ἐν Μοναστηρίῳ, Κορυτσᾷ, Θεσσαλονίκῃ καὶ Σέρραις, πρόκειται δὲ νὰ ἰδρυθῇ τοιοῦτον ἐν Καβάλα.... Ὅπως γενικευθεῖ δ' ἔτι πλέον ἡ γυμναστικὴ σκόπιμον θὰ ᾔτο ἵνα:

Α) Οἱ μαθηταὶ τῶν δύο τελευταίων τάξεων τῶν γυμνασίων Μοναστηρίου, Κορυτσᾶς, Θεσσαλονίκης καὶ Σερρῶν, ἐνθα ὑπάρχουσι γυμναστήρια καὶ γυμνασταί, προγυμνάζονται εἰδικῶς καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γυμναστικῆς διότι πολλοὶ ἐξ' αὐτῶν, ὡς μέλλοντες νὰ γίνωσι διδάσκαλοι δέον νὰ ὦσιν ἱκανοὶ καὶ πρὸς διδασκαλίαν τῆς γυμναστικῆς, μὴ ἀρκούσης πρὸς τοῦτο τῆς ἀπλῆς ὡς μαθητῶν προγυμνάσεως.

*Β) Ἀνὰ πᾶν θέρος συνέρχονται εἰς τὰς εἰρημένας πόλεις οἱ καταλληλότεροι τῶν διδασκάλων τῶν χωρίων καὶ προγυμνάζονται ὑπὸ τοῦ γυμναστοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γυμναστικῆς ἵνα καθίστανται κατάλληλοι πρὸς διάδοσιν τῆς γυμναστικῆς ἐν τοῖς χωρίοις».*⁴²

³⁸ Γιώργος Πετσίβας (εισαγωγή-επιμ. – σύνθεση), *Ίων Δραγούμης. Τα τετράδια του Ίλιντεν*, Εκδόσεις «Πετσίβα», Αθήνα 2000, σ. 11 & 52. Η προαναφερόμενη έκδοση από τον Γιώργο Πετσίβα απέσπασε αρνητική κριτική αφενός μεν για την τιτλοδότηση του βιβλίου (*Τετράδια του Ίλιντεν*) αφετέρου δε γιατί στις σελίδες του συγκεκριμένου βιβλίου ο Δραγούμης παρουσιάζεται ως φανατικός εθνικιστής και ως φανατικός διώκτης των Σλάβων και δη των Βουλγάρων. Τσίγκας, *Ίων Δραγούμης*, σ. 26-27.

³⁹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Το τέλος της εθναρχικής παράδοσης. Μαρτυρίες από ανέκδοτες επιστολές του Χρυσόστομου Σμύρνης προς τον Ίωνα Δραγούμη», *Αμνηστός στη μνήμη Φώτη Αποστολόπουλου*, Αθήνα 1984, σ. 486-507, σ.488.

⁴⁰ Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 104, σ. 297, αρ. 115, σ. 349, αρ. 117, σ. 351.

⁴¹ Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 117, σ. 351.

⁴² Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 125, σ.373-375.

Στην ίδια επιστολή ο Ίων Δραγούμης κάνει λόγο και για τη γυμναστική των θηλέων, η οποία εξυπηρετεί όμως παρελκυστικούς σκοπούς:

*«Καὶ διότι εἶναι ὠφέλιμον, ἀλλ' ἰδίως ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται αἱ ἐπιτόπια ἀρχαὶ ὅσαι δὲν εἶναι συνηθισμέναι νὰ βλέπωσιν ἄλλους πλὴν τῶν στρατιωτῶν γυμναζομένους, σκόπιμον νὰ διδάσκονται καὶ αἱ μαθήτριαι τῶν σχολείων τὴν γυμναστικὴν. Ἡ γυμναστικὴ τῶν κορασίων χρησιμεύει ἐν Μοναστηρίῳ ὡς παραπέτασμα τῆς γυμναστικῆς τῶν παίδων. Ἐν Σέρραις ἡ γυμναστικὴ δὲν διδάσκεται εἰς τὰ κοράσια ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμησαν ἔτι οἱ διευθύνοντες τὰ σχολεῖα νὰ ταράξωσιν τὴν ἑαυτῶν ἡσυχίαν ταράττοντες τὴν σεμνοτυφίαν τῶν Σερραίων».*⁴³

Επισημαίνεται ότι ο Ίων Δραγούμης υπηρέτησε στο ελληνικό υποπροξενείο Σερρών για έξι μήνες, την περίοδο 1903-1904 και, όπως προκύπτει από τις προαναφερόμενες επιστολές του, ήδη την περίοδο του 1903 η πόλη είχε αποκτήσει γυμναστήριο.⁴⁴ Η δράση του Δραγούμη πιθανότατα επηρέασε την ίδρυση του Ομίλου «ΟΡΦΕΥΣ» το 1905. Ο σύλλογος ιδρύθηκε με το πρόσχημα της μουσικής, αθλητικής και καλλιτεχνικής διαπαιδαγωγήσεως και ψυχαγωγίας της σερραϊκής νεολαίας, αλλά στην πραγματικότητα ήταν μια μυστική πατριωτική οργάνωση. Ήταν ένας συνδυασμός φανερών και κρυφών σκοπών. Επιδίωκαν κυρίως εθνικούς σκοπούς καλυπτόμενους κάτω από το ένδυμα της καλλιτεχνίας.⁴⁵ Οι Σερραίοι έκτισαν περικαλλές γυμναστήριο, χειμερινή και θερινή αίθουσα θεάτρου και διοργάνωσαν φιλαρμονική ορχήστρα με πενήντα όργανα. Ο σύλλογος περιλάμβανε τέσσερα τμήματα: *Γυμναστικό, Δραματικό (θεατρικό), Μουσικό και Κυνηγετικό*. Μυστικά, πάντως, το σωματείο συνιστούσε εθνικό σύλλογο, που ανέπτυξε πολυεπίπεδη θετική δράση.⁴⁶

Ο Ίων Δραγούμης στις 22 Νοεμβρίου 1903 αποστέλλει στον πατέρα του *«ἐκθεσιν σύντομον περὶ γυμναστικῆς ἐν Μακεδονίᾳ»* η οποία δυστυχώς όμως αγνοείται.⁴⁷ Ο Ίων επικοινωνώντας από το Μοναστήρι με τον Παύλο Μελά (10 Φεβρουαρίου 1904) τον ενημερώνει για την αποστολή οργάνων Γυμναστικής από την Αθήνα σημειώνοντας ότι: *«Εἶναι ἔτοιμα ἀπὸ πολλὸν καιρὸ, φαίνεται νὰ σταλοῦν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὰ ὄργανα γυμναστικῆς (ἀλτῆρες καὶ κοντοὶ σιδερένιοι) τοῦ Γυμνασίου ἐδῶ...»*.⁴⁸

Ο Ίων Δραγούμης υπηρέτησε και στο ελληνικό προξενείο της Αλεξανδρούπολης το 1905 όπου και εκεί φαίνεται ότι προώθησε στην ελληνική κοινότητα τις ιδέες του περί γυμναστικής. Απόδειξη τούτου αποτελεί επιστολή του αξιωματικού Περικλή Βλάσση (ψευδώνυμο Πάνος Βάθης) ο οποίος ενημερώνει δύο χρόνια αργότερα (1907) τον Ίωνα ότι, από την ελληνική κοινότητα.

*«...ἀπεφασίσθη πλέον νὰ τεθεῖ εἰς ἐνέργειαν ἡ σύστασις γυμναστηρίου. Νομίζω καλὸν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὕτῃ νὰ εἰσαγάγωμεν καὶ τὰς ἀσκήσεις τῆς δυσκοβολίας, τοῦ ἀκοντισμοῦ κ.τ.λ. αἱ ὁποῖαι καὶ τερπναὶ εἶναι καὶ καθαρῶς ἐλληνικαί. Ἐὰν δὲν σοὶ εἶναι δύσκολον στείλε μας σὲ παρακαλῶ 3 δίσκους καὶ 1-2 ἀκόντια (ὡς ὑποδείγματα) καὶ ὡς βιβλίον τι διδάσκον τὴν χρῆσιν αὐτῶν... Ἐπίσης εἰ δυνατόν σχέδια διζύγων καὶ μονοζύγων καὶ πᾶν ὅτι ἄλλο θεωρεῖς κατάλληλον διὰ τὸ ἰδρυθσόμενον γυμναστήριον».*⁴⁹

Ο Ίων Δραγούμης κατά τη διάρκεια της θητείας του στο προξενείο Κωνσταντινουπόλεως (1907-1908) και προφανώς λόγω του ενδιαφέροντος που επέδειξε για την οργάνωση της Γυμναστικής στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές, γίνεται αποδέκτης αιτήματος από Γυμναστή (28 Ιουνίου 1908),

⁴³ Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 125, σ. 373-375.

⁴⁴ Κυριάκος Παπακυριάκου, *Ο μακεδονικός αγώνας στο νομό Σερρών*, Σέρρες 2012, σ. 70.

⁴⁵ Θεοδωρίδης Τριαντάφυλλος, «Ο καθηγητής Κάρολος Αλεξανδρίδης ενθυμείται την παλαιάν εποχήν των Σερρών: Ένα γράμμα προς τον Νατάλην Πέτροβιτς», *Σερραϊκά Χρονικά* (1973) 310-315, σελ. 310.

⁴⁶ Κ. Παπακυριάκου, *Ο μακεδονικός αγώνας*, σ. 70-71.

⁴⁷ Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 126, σ. 377.

⁴⁸ Γ. Πετσίβας, *Ίων Δραγούμης*, αρ. 143, σ. 433.

⁴⁹ *Αρχείο Αλληλογραφίας Ίωνος Δραγούμη*, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, αρ. 0278.

απόφοιτο της Σχολής Γυμναστών για την πρόσληψή του στην ελληνική Κοινότητα της Κωνσταντινούπολης.⁵⁰

Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος

Ο Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος (κατά κόσμον Χρυσόστομος Καλαφάτης), υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της Γυμναστικής. Διετέλεσε Μητροπολίτης Δράμας, Φιλίππων και Ζιχνών⁵¹ από το 1902 – 1910 με σημαντική δράση στον μακεδονικό αγώνα και αρκετές πρωτοβουλίες για δημιουργία και στήριξη πολλών εκπαιδευτηρίων.⁵² Ήδη, ως Μέγας Πρωτοσύγκελος του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κων/πόλεως (1897-1902) και μέλος της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής, έχοντας πλήρη εικόνα των σχολικών εκπαιδευτικών πραγμάτων της ομογένειας, διατύπωνε θετικές απόψεις για τον ρόλο της γυμναστικής και την αναγκαιότητα λειτουργίας γυμναστηρίου σε κάθε σχολείο.⁵³ Η έλευση του Χρυσοστόμου στη Δράμα συνέπεσε με την κλιμάκωση της βουλγαρικής εθνικιστικής δράσης στη Μακεδονία, όταν ολόκληρα τμήματα της επαρχίας είχαν περάσει στον έλεγχο των εξαρχηκών.⁵⁴ Ο Μητροπολίτης Δράμας κράτησε αποστάσεις από την εθναρχική αντίληψη⁵⁵ του Πατριαρχείου (επί Πατριαρχίας Ιωακείμ Γ'),⁵⁶ το οποίο ακολουθούσε την πολιτική των χαμηλών τόνων, επιδιώκοντας

⁵⁰ *Αρχείο Αλληλογραφίας Ίωνος Δραγούμη*, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, αρ. 0175.

⁵¹ Η εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Μητρόπολης Δράμας εκτεινόταν στους οθωμανικούς καζάδες (καζάς=επαρχιακή περιφέρεια) της Δράμας και της Ζίχνης. Γεωγραφικά η Μητρόπολη Δράμας κάλυπτε την περιοχή μεταξύ των ποταμών Στρυμόνα και Νέστου και από το Παγγαίο Όρος μέχρι το Νευροκόπι. Ευάγγελος Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση στις επαρχίες Δράμας και Ζιχνών κατά την Τουρκοκρατία (1840-1913)*, Εκδόσεις «ΔΕΚΠΟΤΑ», Δράμα 2016², σ. 37.

⁵² Ευάγγελος Βασιλείου, *Ο Εθνομάρτυρας Άγιος Χρυσόστομος Μητροπολίτης Σμύρνης. Ο από Δράμας*, Εκδόσεις «ΔΕΚΠΟΤΑ», Δράμα 2016, σ. 55.

⁵³ «Για το μάθημα της Γυμναστικής κάθε σχολείο θα έπρεπε να διαθέτει έναν ικανό στεγασμένο χώρο απαραίτητο κατά τους χειμερινούς μήνες, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα απαιτούσε η κατασκευή γυμναστηρίου και η προμήθεια των αναγκαίων οργάνων γυμναστικής. Ο Χρυσόστομος τόνιζε πως στη Γυμναστική θα πρέπει να αποφεύγονται οι επικίνδυνες αθλητικές και ακροβατικές ασκήσεις, να επιδιώκεται η ισορροπημένη ενίσχυση των διαφόρων μελών και μερών του σώματος και να συμπληρώνεται το μάθημα με περιπάτους, εκδρομές και όπου είναι δυνατόν με κολύμβηση.» Αθανάσιος Μπιλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 56 & 61. Ο Χρυσόστομος θεωρούσε πως το Γένος δεν θα μπορούσε να αναμένει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, εάν η εκπαίδευση δεν είχε άμεση επίδραση στη σωματική υγεία και την ηθική ανάπτυξη των ατόμων. *Ταχυδρόμος Εφημερίς εν Κωνσταντινπόλει*, αριθμ. 205/19.12.1898.

⁵⁴ Σπυρίδων Λοβέρδος, *Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Τυπογραφείον Π.Δ. Σακελλάριος, Αθήναι 1929, σ. 66-67.

⁵⁵ Λέγοντας **εθναρχική παράδοση** εννοούμε την αναγνώριση από μέρους της οθωμανικής εξουσίας του προκαθημένου όχι μόνο ως θρησκευτικού ηγέτη αλλά και ως πολιτικού (εθνάρχης – Millet Başı) όλου του ρωμαίικου γένους (rum millet) νοουμένου ως συνόλου των ορθόδοξων λαών. Η αναγνώριση αυτή του οικουμενικού πατριάρχη ήταν σύμφωνη προς την μουσουλμανική θεοκρατική αντίληψη βάσει της οποίας ο θρησκευτικοί ηγέτες αναγνωρίζονταν και ως φυσικοί κοσμικοί άρχοντες. Εφ' όσον οι έννοιες της εκκλησίας και της πολιτείας ταυτίζονταν, αφού το κριτήριο διακρίσεως των λαών ήταν θρησκευτικό με τον όρο rum millet δεν εννοείτο το ελληνικό έθνος, αλλά το *populus Christi*, ή τουλάχιστον, το γένος των ορθόδοξων ρωμαίων. Σταύρος Ανεστίδης, *Η εθναρχική παράδοση της Μεγάλης Εκκλησίας και ο Μανουήλ Ιω. Γεδεών*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα 1993, σελ. 33-34.

⁵⁶ Ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' χωρίς να τρέφει αυταπάτες, και με πλήρη επίγνωση των επιδιώξεων της Βουλγαρίας επεδίωκε να διατηρήσει τη συνοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπό την ηγεσία του Φαναρίου, μέσα στα όρια ενός σύγχρονου και αναμορφωμένου οθωμανικού κράτους. Η διάσταση απόψεων μεταξύ Ιωακείμ Γ' και Χρυσοστόμου δεν οφειλόταν μόνο στην αφοσίωσή του μητροπολίτη Δράμας στον Κωνσταντίνο Βαλλιάνη, (ο οποίος υπήρξε Πατριάρχης - Κωνσταντίνος Ε' [1897-1901] και πνευματικός πατέρας του Χρυσοστόμου που καθαιρέθηκε από το αξίωμά του), αλλά εκτεινόταν και σε ιδεολογικά ζητήματα γιατί θεωρούσε καταστροφική για τα συμφέροντα του ελληνισμού στη Μακεδονία τη δογματική εμμονή του Πατριαρχείου στις αρχές της εθναρχικής παράδοσης και της οικουμενικής ιδεολογίας. *Το Αρχαίον του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου όπως διεσώθη από τον Μητροπολίτη Αυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ*, τόμος Ι, Εκδόσεις «Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης», Αθήνα 2000, σελ. xli. Αθανάσιος Μπιλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 104. Ο Ιωακείμ Γ' αποτελούσε τον τελευταίο μεγάλο εκφραστή της εθναρχικής

την ειρηνική συνύπαρξη με το Οθωμανικό κράτος, που αναμένονταν να εξασφαλίσουν και στο μέλλον την παρουσία του Πατριαρχείου στην Μακεδονία.⁵⁷ Οι επιστολές του Χρυσοστόμου προς τον Ίωνα Δραγούμη το 1908⁵⁸, με τον οποίο συνδεόταν στενά, αποτελούν δείγμα της πιο εύγλωττης μορφής εξέγερσης εναντίον του Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄⁵⁹ και μαρτυρούν την επιθυμία του Μητροπολίτη Δράμας να ακολουθήσει οδηγίες από το «*Ιοστέφανον Άστν*» δηλ. το αθηναϊκό εθνικό κέντρο παρά την αυθεντία των ανωτέρων του στην ιεραρχία⁶⁰. Στα 8 χρόνια που διετέλεσε μητροπολίτης, ο Χρυσόστομος είχε να παρουσιάσει ένα εκτεταμένο εκπαιδευτικό έργο, μοναδικό στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας. Ο Μητροπολίτης, σε διάστημα λιγότερο των τριών μηνών από την άφιξή του στη Δράμα, συνέταξε τον «Κανονισμό της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Δράμας», ο οποίος ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση όλων των ορθοδόξων χριστιανών και επικυρώθηκε από τον ίδιο στις 9 Οκτωβρίου 1902.⁶¹ Στα πρώτα χρόνια της ποιμαντορίας του παρατηρήθηκε μια συστηματική προσπάθεια εκπαιδευτικής ανασυγκρότησης. Για παράδειγμα στη Δράμα, μια μικρή πόλη με ελληνικό πληθυσμό μόλις 3.203 κατοίκους το έτος 1906 και 7.662 Τούρκους, δε θα περίμενε κανείς να ανεγερθούν και να λειτουργήσουν από τα σημαντικότερα ελληνικά σχολεία της περιόδου της τουρκοκρατίας με την επωνυμία μάλιστα «Εκπαιδευτήρια της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Δράμας».⁶² Από τις πρώτες φροντίδες του Χρυσοστόμου, όταν ανέλαβε τη Μητρόπολη Δράμας, ήταν η ίδρυση κεντρικού γυμναστηρίου απέναντι από τα Εκπαιδευτήρια, όπου θα μπορούσαν να συγκεντρώνονται οι μαθητές για να γυμνάζονται με τους δασκάλους τους. Ιδρύει λοιπόν «*γυμναστήριον τέλειον*»⁶³ το 1906, εφοδιασμένο με διάφορα γυμναστικά όργανα του γερμανικού γυμναστικού συστήματος (*κλίμακες, ιστοί και σχοινιά αναρρίχησης, γέφυρα, μονόζυγο, δίζυγο, κρίκοι κ.λ.π.*).⁶⁴ Ο Χρυσόστομος γνώριζε πως ο αθλητισμός, η «*θρησκεία αυτή της νεότητος*», προετοιμάζει τους νέους στην έξαρση του ηρωισμού και της αυτοθυσίας και πως τα γερά κορμιά και τα γυμνασμένα σώματα των

παράδοσης. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Το τέλος της εθναρχικής παράδοσης. Μαρτυρίες από ανέκδοτες επιστολές του Χρυσοστόμου Σμύρνης προς τον Ίωνα Δραγούμη», *Αμνητός στη μνήμη Φώτη Αποστολόπουλου*, Αθήνα 1984, σ. 486-507, σ. 503.

⁵⁷ Α. Μπιλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σελ. 132-134.

⁵⁸ Πρόκειται για δύο επιστολές οι οποίες παρουσιάζονται και σχολιάζονται πραγματολογικά από τον Κιτρομηλίδη. Π. Κιτρομηλίδης, «Το τέλος», σ. 489 & 491-492. Οι επιστολές γράφτηκαν το 1908 σε μια περίοδο όπου ο Μητροπολίτης Δράμας βρισκόταν εξόριστος στη γενέτειρά του στα Τρίγλια. Ο Χρυσόστομος λόγω της δράσης του, ενόχλησε την Υψηλή Πύλη, η οποία αξίωσε την ανάκλησή του δύο φορές από τη μητροπολιτική έδρα (από 30 Αυγούστου 1907 έως 17 Αυγούστου 1908 και 10 Ιουνίου 1909 έως 11 Μαρτίου 1910). Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 69, παρ. 124.

⁵⁹ Η οργή του Χρυσοστόμου αποτυπώνεται στις επιστολές του όπου αποκαλεί τον μεν Πατριάρχη «ξόανον», και «αναίσθητον», το δε Πατριαρχείον «ολέθριον μέλος του σώματος (της εκκλησίας)». Π. Κιτρομηλίδης, «Το τέλος», σ. 489, 492, 501. Ένα σημαντικό τμήμα της ιεραρχίας και μάλιστα οι νεότεροι, μαχητικότεροι και ικανότεροι ιεράρχες, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εγκατέλειψαν την εθναρχική παράδοση και ενστερνίστηκαν τις αξίες του εθνικισμού. Οι διασημότεροι εκπρόσωποι αυτού του τμήματος της ιεραρχίας ήταν εκτός του Χρυσοστόμου Καλαφάτη, ο Γερμανός Καραβαγγέλης (Μητροπολίτης Καστορίας από το 1900) και ο Μελέτιος Μεταξάκης (Μητροπολίτης Κιτίου από το 1910). Π. Κιτρομηλίδης, «Το τέλος», σ. 503.

⁶⁰ Π. Κιτρομηλίδης, «Το τέλος», σ. 492, 501. Βερέμης, «Από το εθνικό κράτος», σ. 41.

⁶¹ Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 65 εικ. 5, σ. 66 & 149-150.

⁶² Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 150-151. Για τα πληθυσμιακά δεδομένα της εποχής βλέπε στο ίδιο, σελ. 151, παραπομπή 310. Α.Υ.Ε., φάκ. 1906/56.3, υπ.1, «Εκθεσις του Γεν. Επιθεωρητού Δ. Σάρρου περί λειτουργίας των δημ. Σχολείων εις τον καζάν Δράμας», έγγραφο της 10^{ης} Ιουλίου 1906 της Γενικής Επιθεώρησης των Ελληνικών Σχολείων Μακεδονίας (επίσκεψη 7-8 Δεκεμβρίου και 6-7 Μαρτίου 1906).

⁶³ Μαρία Χατζή Καλού, *Εντυπώσεις εκ της Ιεράς Μακεδονίας και Θράκης*, Αθήναι 1909, σ. 14. Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σελ. 185.

⁶⁴ Τούτο προκύπτει από φωτογραφία εποχής από Γυμναστικές Επιδείξεις. Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 186, εικ. 21.

Ελληνοπαίδων «ἦταν ἐγγύηση γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους» ἐνῶ «ὅλαι αἱ ἐλπίδες τοῦ Γένους (ἐναπόκεινται) εἰς τὸν στίβον» ὅπως αναφέρει ὁ βιογράφος τοῦ Σπυρίδων Λοβέρδος.⁶⁵

Στις πόλεις καὶ τα χωριά της επισκοπικῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἵδρυσε ὄχι μόνο ναοὺς καὶ κοιμητήρια, ἀλλὰ καὶ σχολεῖα, γυμναστήρια, ὀρφανοτροφεία, εκπαιδευτικοὺς καὶ γυμναστικούς συλλόγους.⁶⁶ Πιο συγκεκριμένα ἵδρυσε γυμναστήρια ἐκτός ἀπὸ τοῦ Δράμας, στὴν Τσατάλτζα (Χωριστή), στὸ Δοξάτο, στὴν Προσοτσάνη, στὴν Αλιστράτη, στὸ Κιούπκιοϊ (Πρώτη).⁶⁷ Τη λειτουργία τοῦ Γυμναστηρίου της Τσατάλτζας πιστοποιεῖ ὁ Κώδικας Τσατάλτζας (Χωριστής) 1842-1916 ὅπου στὸν γενικὸ ἰσολογισμό τοῦ ταμείου ἐσόδων καὶ ἐξόδων της ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων τοῦ ἐτους 1906-1908 προβλέπεται μισθὸς γιὰ τὸν γυμναστή.⁶⁸ Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομου πρὸς τὸν καπνέμπορο Μ. Κολοκύθα βεβαιώνεται ὅτι ἡ ἐκκλησία, τὸ ἀναγνωστήριο ἀλλὰ καὶ τὸ γυμναστήριο της Τσατάλτζας ἀποπερατώθησαν χάρις στὶς ἐπιβεβλημένες ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη εἰσφορὲς ἀπ' ὅλους τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ, στὸ ὕψος τῶν 10 παράδων ἀνὰ οκά καπνοῦ.⁶⁹ Στὴν Τσατάλτζα λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1906 ὁ Μουσικοδραματικὸς Σύλλογος «Ἀπόλλων», με φιλαρμονικὴ, θεατρικὴ ομάδα καὶ γυμναστικὸ τμήμα. Τὸ γυμναστικό-αθλητικὸ τμήμα αὐτονομήθηκε καὶ ἀνέλαβε τὴν ὅλη λειτουργία τοῦ γυμναστηρίου.⁷⁰

Ὁ ιεράρχης, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιτυχὴ τέλεση τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων τοῦ 1896, συνέβαλλε σημαντικὰ στὴ διοργάνωση ἐτήσιων σχολικῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων ἀπὸ τὸ 1904 στὴ Δράμα, ὅπου μετείχαν 3.000 περίπου ἀσκούμενοι, μαθητὲς δηλαδὴ της Δράμας, ἀλλὰ καὶ μαθητὲς τῶν πέριξ ἐλληνικῶν κοινοτήτων. Οἱ ἀγῶνες τελοῦνταν στὸ κεντρικὸ Γυμναστήριο Δράμας καὶ ὁ Μητροπολίτης στὸ τέλος ἀπένειμε τὰ ἐπαθλὰ καὶ ἀσπάζονταν τοὺς νικητὲς.⁷¹ Σημαντικὴ μαρτυρία με ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τοὺς σχολικοὺς ἀγῶνες της Δράμας καὶ τῶν γειτονικῶν χωριῶν ἀποτελεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή που κάνει ὁ Λεωνίδας Βαρλαμίδης, δάσκαλος στὴ Σχολὴ της Αλιστράτης, σὲ δημοσίευσμά του που δημοσιεύθηκε τὸ 1911 στὸ Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου με τίτλο: «Οἱ Σχολικοὶ Ἀγῶνες Δράμας καὶ τῶν πέριξ». ⁷² Ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Λ. Βαρλαμίδης: «ἐπὶ διήμερον ἡ Δράμα διατελεῖ ἀνάστατος φιλοξενοῦσα χιλιάδας Ἑλλήνων, ἐξ ὧν ὅσοι δὲν ἠτύχησαν νὰ παρενρεθῶσιν εἰς τοὺς εἰς τὸ κλεινὸν τῆς Παλλάδας ἄστρ τελομένους Ὀλυμπιακοὺς, δύνανται ἤδη μὰ σχηματίσωσι μικρὰν περὶ τοῦ μεγαλείου αὐτῶν ἰδέαν καὶ ἐκ τῶν μικρῶν τούτων τῶν Μακεδόνων». ⁷³ Οἱ ἀγῶνες διεξάγονται (τὸ 1911) με τὶς προσταγὲς καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ γυμναστή Ἀθανασοπούλου ἀπὸ τὰ Τατάυλα της Κωνσταντινούπολης, στὶς 20 καὶ 21 Μαΐου στὸ γυμναστήριο Δράμας, τὸ ὁποῖο ἀνήγειραν «φιλοπάτριδες καὶ φιλοπρόοδοι Δραμινοὶ...πρὸ τριετίας». ⁷⁴ Μετέχουν σὲ αὐτοὺς ὄχι μόνο οἱ

⁶⁵ Σ. Λοβέρδος, *Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, σ. 91. Ε. Καρσανίδης, *Ἡ ἐκπαίδευση*, σ. 185.

⁶⁶ Α. Μπυλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 136. Ε. Βασιλείου, *Ὁ ἐθνομάρτυρας*, σ. 57.

⁶⁷ Σ. Λοβέρδος, *Ὁ Μητροπολίτης*, σ. 88-89. Α. Μπυλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 137-140. Ε. Βασιλείου, *Ὁ ἐθνομάρτυρας*, σ. 64, 71.

⁶⁸ Δημήτρης Πασχαλίδης, Χρίστος Φαράκλας, *Κώδικας Τσατάλτζας (Χωριστής) Δράμας 1842-1916*, ΔΕΚΠΟΤΑ, Δράμα 2018, σ. 300.

⁶⁹ *Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου ὅπως διεσώθη ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ*, τόμος Ι, Ἐκδόσεις «Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς», Αθήνα 2000, ἀρ. 202 (58), σ. 331-332. Πασχαλίδης, Φαράκλας, *Κώδικας Τσατάλτζας*, σ. 81.

⁷⁰ Δ. Πασχαλίδης, Χ. Φαράκλας, *Κώδικας Τσατάλτζας*, σ. 109-110.

⁷¹ Λοβέρδος, *Ὁ Μητροπολίτης*, σ. 91.

⁷² Λεωνίδας Βαρλαμίδης, «Οἱ Σχολικοὶ Ἀγῶνες Δράμας καὶ τῶν πέριξ», *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* (1911) 107-111. Βλέπε ἐπίσης Α. Μπυλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 142.

⁷³ Λ. Βαρλαμίδης, «Οἱ Σχολικοὶ Ἀγῶνες», σ. 107.

⁷⁴ Λ. Βαρλαμίδης, «Οἱ Σχολικοὶ Ἀγῶνες», σ. 107-108.

μαθητές των Εκπαιδευτηρίων Δράμας αλλά και μαθητές των γειτονικών χωριών: Δοξάτου, Τσατάλτζης (Χωριστής), Εδινερτζικίου (Αδριανής), Προσοτσάνης, Πλεύνης (Πετρούσας) και Βησσοτσάνης (Ξηροποτάμου) οι οποίοι φιλοξενούνται στα σπίτια των μαθητών του Αρρεναγωγείου Δράμας.⁷⁵ Στους αγώνες αυτούς *«Αθρόοι κατέρχονται ἐκ τῶν χωρίων τῶν οἱ Βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες, οἵτινες μετὰ μεγίστης προσοχῆς παρακολουθοῦσι τὰ πάντα, θαυμάζοντες τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὗτινος ἀναπόσπαστα μέλη ἀποτελοῦσι»*⁷⁶ Πολύ παραστατικά αποδίδει ο Βαρλαμίδης με τη λεπτομερή περιγραφή του την πρώτη μέρα των σχολικών αγώνων. Το πρόγραμμα την πρώτη ημέρα περιλάμβανε συμπλέγματα ασκήσεων, εκτελεσμένα από μαθητές και μαθήτριες, ασκήσεις επί μονοζύγων, διζύγων και κρίκων, αγώνες λιθοβολίας και *«ἕτερα ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα, εἰς ἃ λαμβάνουσι μέρος καὶ ἐταῖροι (προφανῶς εννοεῖ μη μαθητές)»*. Τα αγωνίσματα της πρώτης ημέρας επισφράγισε ο εθνικός χορός του Ζαλόγγου, με τους μαθητές του Αρρεναγωγείου και τις μαθήτριες του Παρθεναγωγείου Δράμας. Η 2^η ημέρα περιλάμβανε δρόμο αντοχής (8 χιλιομέτρων), συμπλέγματα ασκήσεων με κορύνες και κοντούς, πάλι, σφαιροβολία, αναρρίχηση επί κάλω, δρόμος ταχύτητας κ.λ.π.⁷⁷

Η αγάπη του για τον αθλητισμό τον οδήγησε στην Αθήνα (επιστρέφοντας από τα Ιεροσόλυμα), και στο Παναθηναϊκό στάδιο για να παρακολουθήσει την τελετή έναρξης και μέρος του προγράμματος των Μεσολυμπιακών Αγώνων του 1906 όπου μετείχαν και αθλητές από τη Μακεδονία και έτυχε θερμής υποδοχής από τους θεατές.⁷⁸

Η ακατάπαυστη δραστηριοποίηση του Χρυσοστόμου σε όλα τα επίπεδα για την προάσπιση του Ελληνισμού ενάντια στις βιαιότητες των Κομιτατζήδων για τον εκβουλγαρισμό του, προκαλούσε ποικίλες αντιδράσεις. Οι συνεχείς συγκρούσεις Ελλήνων και Βουλγάρων αποδόθηκαν από τους Άγγλους παρατηρητές, αλλά και τους Οθωμανούς, στον Χρυσόστομο. Έτσι, Οθωμανοί και Βούλγαροι βρήκαν αφορμή για μια ακόμη φορά να ζητήσουν την απομάκρυνσή του με τη δικαιολογία των οθωμανικών αρχών ότι η παρουσία του Χρυσοστόμου προκαλεί τη διασάλευση της τάξης. Τελικά πέτυχαν τη δεύτερη και οριστική απομάκρυνσή του Χρυσοστόμου από τη Δράμα, τον Ιούνιο του 1909. Ο Χρυσόστομος από το 1910 έως και τον μαρτυρικό του θάνατο διετέλεσε Μητροπολίτης Σμύρνης έχοντας αναλάβει πολλές πρωτοβουλίες για τον αθλητισμό, την παιδεία και την κοινωνική πρόνοια της πόλης.⁷⁹ Αρνήθηκε μάλιστα να εγκαταλείψει το ποιμνίο του, κατά την καταστροφή της Σμύρνης το 1922, παρά την προσφορά ασφαλούς διαφυγής σε αυτόν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και κατακρεουργήθηκε.

Συνεργάτης και βοηθός του Μητροπολίτη Δράμας στην υλοποίηση των γυμναστικών του στόχων υπήρξε, από το 1905-1907, ο γυμναστής Γεώργιος Κηπιώτης.

Γεώργιος Κηπιώτης

Υπήρξε ο πρώτος Έλληνας γυμναστής που πήγε στη Μακεδονία, σε μια εποχή που η γυμναστική ως μάθημα ήταν εντελώς άγνωστη, κι έτσι εκτός από την εκγύμναση των μαθητών και την εκπαίδευση των δασκάλων ανέλαβε και την κατασκευή των γυμναστηρίων. Απώτερος σκοπός η προετοιμασία των νέων ώστε να καταστούν στο μέλλον ετοιμοπόλεμοι μαχητές. Ανάμεσα στα

⁷⁵ Λ. Βαρλαμίδης, «Οι Σχολικοί Αγώνες», σ. 107.

⁷⁶ Λ. Βαρλαμίδης, «Οι Σχολικοί Αγώνες», σ. 107.

⁷⁷ Λ. Βαρλαμίδης, «Οι Σχολικοί Αγώνες», σ. 107-110.

⁷⁸ *Εμπρός Ημερήσια Εθνική Εφημερίς*, αρ. 3.398/7.4.1906, σ. 2 & 3.401/10.4.1906, σ. 2. Α. Μπιλιανός, *Μητροπολίτης Σμύρνης*, σ. 145.

⁷⁹ Χρήστος Σολομωνίδης, Νικόλαος Λωρέντης, *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967, σ. 111 & 114.

πεταμένα χαρτιά του Κηπιώτη, που βρέθηκαν από τον βιογράφο του Τέο Ρόμβο στο ερειπωμένο του σπίτι στη Σύρο, υπήρχαν σχέδια για την κατασκευή γυμναστηρίων σε διάφορες πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης όπου υπηρέτησε, καμωμένα από τον ίδιο, όπως και σχέδια-υποδείγματα για την κατασκευή γυμναστικών οργάνων.⁸⁰

Γεννήθηκε το 1872 στην Κύμη του νομού Ευβοίας, από το 1890 μέχρι το 1892 φοίτησε στην Ιερατική Σχολή Χαλκίδος, όπου και συνάντησε τον Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκτάριον, ο οποίος τον προέτρεψε να συνεχίσει τις σπουδές του στη Ριζάρειο Σχολή Αθηνών. Κατά τα δύο πρώτα έτη της φοιτήσεώς του (1897-1899) στη Θεολογική Σχολή, παρακολούθησε μαθήματα στην Ειδική Γυμναστική Σχολή και μετά από διετή φοίτηση πήρε το πτυχίο του γυμναστού.⁸¹ Μετά από πρόταση-παρότρυνση του Σωτηρίου Πέππα, διευθυντού της Γυμναστικής Σχολής και του κ. Πανά, τμηματάρχου του Υπουργείου των Εξωτερικών, μεταβαίνει στη Μακεδονία και εγκαθίσταται αρχικά στις οθωμανοκρατούμενες Σέρρες (1901-1905) για να διδάξει γυμναστική στα σχολεία των ελληνικών κοινοτήτων, μισθοδοτούμενος από τις προξενικές αρχές. Ο Γεώργιος Κηπιώτης υπηρέτησε επίσης ως γυμναστής στις οθωμανοκρατούμενες πόλεις της Δράμας (1905-1907), της Αδριανούπολης (1907-1909) και της Ξάνθης (1909-1913) όπου δίδαξε Γυμναστική και ίδρυσε γυμναστήρια και γυμναστικά σωματεία με καθαρά πατριωτικούς σκοπούς.⁸²

Στις Σέρρες θα συναντηθεί με τον Ίωνα Δραγούμη -ο οποίος στα ημερολόγιά του αναφέρεται εγκωμιαστικά στον Γ. Κηπιώτη και στη δράση του στη Μακεδονία- και από τον πρώτο κιόλας καιρό της γνωριμίας τους θα μνηθεί από τον ίδιο τον Δραγούμη στο «μακεδονικό αγώνα»· από τότε δε, συνεργάζονται στενά κι αυτό φαίνεται πως δίνει νέο νόημα στη ζωή του νεαρού καθηγητή. Σύμφωνα με την αυτοβιογραφία του Γεωργίου Κηπιώτη:

*«Ὡς ἐν τῷ προξενίῳ Σερρῶν, ἠτύχησα νὰ γνωρίσω τὸν Ἰῶνα Δραγούμην καὶ νὰ συνεργαστῶ μαζί του εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ Γυμναστηρίου τῆς πόλεως. Ὁ ἀείμνηστος Δραγούμης μοὶ ἔλεγεν: Πόλεμον ἔχομεν καὶ ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἑτοιμοί. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔλθουν γυμνασταί, ζωηροὶ ἄνδρες ἐξ Ἀθηνῶν, εἰς κάθε πόλιν καὶ χωρίον τῆς Μακεδονικῆς γῆς διὰ νὰ παιδεύσουν τοὺς εὐλυγιστοτέρους τῶν διδασκάλων εἰς τὴν γυμναστικὴν. Καὶ ἐν τοῖς κέντροις, ὅπου δὲν ὑπάρχει Γυμνάσιον, πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ τοιοῦτον. Νὰ καταρτισθῶσι Γυμναστήρια παντοῦ, εἰς Δράμαν, εἰς Καβάλλαν, εἰς Κοζάνην, εἰς Κορυτσάν καὶ ἄλλαχοῦ. Νὰ σταλῶσιν ὅργανα γυμναστικῆς ἐξ Ἑλλάδος πληρωτέα μὲ τὰς εἰσφορὰς τῶν κοινοτήτων. Σεῖς, κύριε Κηπιώτη, φροντίσατε νὰ συγκληθῶσιν οἱ καλλίτεροι τῶν διδασκάλων ἐν Σέρραις ἵνα διδάξῃτε εἰς αὐτοὺς τὴν γυμναστικὴν».*⁸³

Ο Γεώργιος Κηπιώτης στις Σέρρες παρέμεινε για 4 χρόνια (1901-1903 και 1904-1905) και συνέβαλλε σημαντικά στην ίδρυση Γυμναστηρίου και τη διδασκαλία της Γυμναστικής. Στο προσωπικό του αρχείο, από τον βιογράφο του Τέο Ρόμβο, βρέθηκαν φωτογραφίες γυμναστικών επιδείξεων⁸⁴ που διοργανώθηκαν την 1^η Μαΐου 1905 και 14 Μαΐου 1906 στο Γυμναστήριο της πόλης που ανήκε στον Όμιλο ΟΡΦΕΥΣ⁸⁵ (Εικόνα 1). Το γυμναστήριο αυτό ήταν εξοπλισμένο με σταθερά (πεπηγμένα) όργανα όπως: ιστοί, σχοινιά αναρρίχησης, γέφυρα, μονόζυγα, δίζυγα, κρίκους

⁸⁰ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 18.

⁸¹ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 14.

⁸² Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 33, 35, 42, 47.

⁸³ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 33.

⁸⁴ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, Ηλεκτρονική έκδοση, σ. 28-30

⁸⁵ Ο Όμιλος ΟΡΦΕΥΣ μετονομάστηκε σε Μουσικογυμναστικό Σύλλογο ΟΡΦΕΥΣ το 1913. Κ. Παπακυριάκου, *Ο μακεδονικός αγώνας*, σ. 70.

Εικόνα 1. Γυμναστικές επιδείξεις στο Γυμναστήριο Σερρών (1^η Μαΐου 1905). ΓΑΚ Σύρου.

και κλίμακες αναρρίχησης. Όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες, στις γυμναστικές επιδείξεις μετέχουν μόνο άνδρες, ομοιόμορφα ντυμένοι, άψογα συντονισμένοι, που εκτελούν ασκήσεις ελεύθερες ή με κοντούς σε διάφορους σχηματισμούς παρατάξεων που παρομοιάζουν με στρατιωτικές τακτικές ασκήσεις. Η ομοιομορφία, ο συντονισμός των κινήσεων δίδει μια αίσθηση «ενότητας» που χωρίς αμφιβολία προωθεί ένα κοινό συναίσθημα μεταξύ των συμμετεχόντων, με τον ίδιο περίπου τρόπο που γεννιέται ο πατριωτισμός (Εικόνα 2 & 3).

Εικόνα 2. Γυμναστικές επιδείξεις στο Γυμναστήριο Σερρών (14 Μαΐου 1906). ΓΑΚ Σύρου.

Εικόνα 3. Γυμναστικές επιδείξεις στο Γυμναστήριο Σερρών (14 Μαΐου 1906). ΓΑΚ Σύρου.

Την περίοδο 1903-1904, με διαταγή του προαναφερθέντος Ίωνος Δραγούμη, μετέβη στην Καβάλα όπου ίδρυσε το Γυμναστήριον της πόλεως στη θέση μνήματα (στο προσωπικό αρχείο του Κηπιώτη βρέθηκε σχέδιο του Γυμναστηρίου καθώς και σκαριφήματα οργάνων: «πλινθίου, διάστρας, έσχάρας, μονοζύγου, διζύγου, αϊρομένης δοκοῦ, γέφυρας, αεροπεταστή».⁸⁶ Όπως άλλωστε σημειώνει ο Διοικητικός Κώδιξ Αντιπροσωπείας και Δημογεροντίας Καβάλας (1895-1908) στις 13 Ιουνίου 1904 η Αντιπροσωπεία της Ελληνορθόδοξης Κοινότητος Καβάλας αποφάσισε, μετά από πρόταση του Αρχιμανδρίτη Σπυρίδωνος, «ὅπως συσταθῇ καὶ ἐν τῇ πόλει ἡμῶν Γυμναστήριον διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Σχολῶν καὶ τοὺς θέλοντας ἐκ τῶν πολιτῶν». Για το σκοπό αυτό διατάχθηκε η Επιτροπή του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου να παραχωρήσει τον χώρο «τὸν μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κήπου αὐτῆς».⁸⁷ Η συνεισφορά του Κηπιώτη στην ίδρυση Γυμναστηρίου στην πόλη επιβεβαιώνεται και από επιστολή της Μητρόπολης Καβάλας (30 Δεκεμβρίου 1903) προς τον Ίωνα Δραγούμη.⁸⁸ Την περίοδο αυτή ιδρύθηκε και το πρώτο αθλητικό σωματείο της Καβάλας ο Γυμναστικός Σύλλογος «Οι Φίλιπποι», το οποίο συστάθηκε με πρωτοβουλία του Ν. Σερδάρου και φιλάθλων Καβαλιωτών «τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ξάνθης».⁸⁹ Ο σύλλογος συστάθηκε την 1^η Μαρτίου 1904, αλλά επισημοποιήθηκε το 1906 αποκτώντας το σχετικό κανονισμό⁹⁰ ο οποίος ήταν γραμμένος και στην τουρκική γλώσσα.⁹¹

⁸⁶ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, Ηλεκτρονική έκδοση, σ. 25-26.

⁸⁷ Νικόλαος Ρουδομέτωφ, *Η ελληνορθόδοξη κοινότητα Καβάλας από έναν κώδικα των ετών 1895-1908*, Καβάλα 1998, σ. 148.

⁸⁸ *Αρχείο Αλληλογραφίας Ίωνος Δραγούμη*, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, αρ. 0440

⁸⁹ Εφημ. *Κήρυξ*, αρ. 2056 (26.10.1932).

⁹⁰ Κανονισμός του εν Καβάλλα Γυμναστικού Συλλόγου «Οι Φίλιπποι», 1906. Η αναγνώριση του σωματείου από το ελληνικό πρωτοδικείο έγινε το 1922. Λέανδρος Αδαμπασιάδης, «Τριάντα χρόνια» στο: 2 *Έρευνα* (1951), σελ. 14.

⁹¹ Εφημ. *Κήρυξ*, αρ. 2055 (25.10.1932).

Πολλές αναφορές γίνονται για τη σχέση του συλλόγου με το Μακεδονικό Αγώνα στο Μακεδονικό Ημερολόγιο⁹² (Εικόνα 4).

Εικόνα 4. Εξετάσεις Γυμναστικής στην οθωμανοκρατούμενη Καβάλα των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Από το Σεπτέμβριο 1905 μέχρι τέλους Αυγούστου 1907 ο Γεώργιος Κηπιώτης εργάστηκε στο Ημιγυμνάσιον και γυμναστήριον Δράμας όπου μετέβη μετά από παράκληση του αιιμνήστου Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου. Καθοριστικό βέβαια ρόλο για την πρόσληψη έπαιξε ο σύλλογος «Πρόοδος»⁹³ της Δράμας, ο οποίος πρόθυμα πλήρωνε «μισθόν ετήσιον 45 λιρών» στο γυμναστή Κηπιώτη.⁹⁴

Η απαίτηση του Μητροπολίτου Δράμας ήταν να εξαπλώσει η Γυμναστική τα δίκτυά της εφ' όλης της επαρχίας της Δράμας και Ζίχνης και «διωρίσθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τῇ φροντίδι μου, διδάσκαλοι, εἰς τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων, δυνάμενοι νὰ διδάσκωσι τὴν Γυμναστικὴν. Ἐκτὸς δὲ τῆς διδασκαλίας τῆς Γυμναστικῆς ἐν τοῖς σχολείοις ἰδρῦθησαν καὶ γυμναστήρια ὡς π.χ. ἐν Δοζάτῳ, Τσατάλτζα (Χωριστή), Ἐδρενετζίκ (Ἀδριανή), Πλεῦνα (Πετροῦσα), Βησσοτσάνη (Ἅγιοι Θεόδωροι), Προσωτσιάνη, Ἀλιστράτη, Βιτάστα (Κρηνίδα Σερρών), Κιοῦπκιοῖ (Πρώτη) καὶ Ροδολεῖβοις, εἰς ἃ συχνὰ μετέβαινον πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν διδασκόντων τὴν Γυμναστικὴν».⁹⁵

⁹² Η έκδοση του Μακεδονικού Ημερολογίου χρονολογείται από το 1925 και ήταν έργο του Ν. Σφενδόνη, διδάκτορα της φιλολογίας, με συνεργάτες επιστήμονες, λαογράφους, ιστοριογράφους, δημοσιογράφους και λογοτέχνες. Βλέπε: Νικόλαος Σφενδόνης, *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 34-38. Για αναφορά στο Γ.Σ. «Οι Φίλιπποι» βλέπε Ν. Σφενδόνης, *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, σ. 214.

⁹³ Ο Χρυσόστομος ίδρυσε και διατηρούσε στη Δράμα εκτός των άλλων και δύο αιδεφότητες «τὴν μεν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐλεος», πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς φιλανθρωπίας ὑπὸ πάσαν ἐποψιν, τὴν δε ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς «Πρόοδου» ἥς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ τὸν σκοπὸν τῆς, πρόοδος πρὸς τὰ εμπρός καὶ λέσχη». Ο σύλλογος αριθμοῦσε περίπου 100 μέλη, εἶχε εἰσπράξεις 110 λίρες με τις οποίες διατηροῦσε ἓνα γυμναστήριον με εἰδικὸ καὶ ἐμπειρο γυμναστή. Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 173, παρ. 345 & 346.

⁹⁴ Ε. Καρσανίδης, *Η εκπαίδευση*, σ. 185, παρ. 165. Α.Υ.Ε., φάκ. 1906/56.3, υπ.1, «Ἐκθεσις τοῦ Γεν. Επιθεωρητοῦ Δ. Σάρρου περὶ λειτουργίας τῶν δημ. Σχολείων εἰς τὸν καζάν Δράμας», ἔγγραφο τῆς 10^{ης} Ιουλίου 1906 τῆς Γενικῆς Επιθεώρησης τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων Μακεδονίας (ἐπίσκεψη 7-8 Δεκεμβρίου καὶ 6-7 Μαρτίου 1906).

⁹⁵ Ρόμβος & Μιντιλῶ, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 35.

Οι Οθωμανικές αρχές επεδίωξαν τη σύλληψη του Γεωργίου Κηπιώτη ο οποίος φυγαδεύτηκε στην Αδριανούπολη, όπου και δίδαξε τη γυμναστική για δύο χρόνια και κατέληξε στην Ξάνθη το 1909 όπου ανέλαβε Διευθυντής του αρτισυστάτου Γυμναστηρίου του Μουσικογυμναστικού Συλλόγου «Ορφεύς» και γυμναστής του Ελληνικού σχολείου μέχρι το 1913.⁹⁶

Ο ΜΓΣ Ορφεύς Ξάνθης: Το 1900 μια ομάδα μουσικών, με επικεφαλής τον Αναστάσιο Βάσσο, επιθυμώντας τη δημιουργία μιας Μαντολινάτας, συνεργάστηκε και στόχευσε στη συγκρότηση ενός συλλόγου⁹⁷. Στην προσπάθειά τους, βρήκαν αρωγούς ανάμεσα στην ανερχόμενη αστική τάξη της πόλης, που πλούτιζε από την καλλιέργεια και το εμπόριο του καπνού. Οι Έλληνες αστοί της Ξάνθης στήριζαν την ιδέα ενός συλλόγου, με σκοπό την πνευματική, καλλιτεχνική και αθλητική καλλιέργεια των κατοίκων. Έτσι, το 1903 δημιουργήθηκε ο *ΟΡΦΕΥΣ*⁹⁸, που διατηρούσε φιλαρμονική, μαντολινάτα και χορωδία, ενώ επέκτεινε τη δράση του και σε άλλους τομείς. Το 1904, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου συμμετείχαν στον αντιοθωμανικό και αντιβουλγαρικό αγώνα, ενώ το 1906 διώχθηκαν ως «αντεθνικώς δρώντες» και φυλακίστηκαν από τις τουρκικές αρχές και ο Σύλλογος έκλεισε έως το 1908⁹⁹, οπότε και επαναλειτούργησε, λόγω της αλλαγής πολιτικής που ακολούθησαν οι οθωμανικές αρχές, μετά την επανάσταση των Νεότουρκων.

Ο κανονισμός του Συλλόγου εγκρίθηκε από τις οθωμανικές αρχές τον Αύγουστο του 1908¹⁰⁰ με πρόεδρο τον Κ. Καλέβρα, (*ταμία του Γαλλικού μονοπωλίου Τουρκικών Καπνών με μεγάλη μόρφωση και κύρος ο οποίος το 1927 ορίστηκε Γενικός Διοικητής Μακεδονίας*) αντιπροέδρους τους Κ. Χ. Γεωργιάδη (έμπορα υφασμάτων, δημογέροντα το 1903) και Σ. Ν. Ρουσόπουλο (διευθυντή των εκπαιδευτηρίων Ξάνθης), Έφορο Μουσικοδιδασκαλείου τον Θ. Παπαδημητρίου και Έφορο Γυμναστηρίου τον Αναστάσιο Βάσσο.¹⁰¹ Μαέστρος του συλλόγου ήταν ο Κωνσταντίνος Σπάθης γιός του αρχιμουσικού των ανακτόρων επί Γεωργίου Α΄, ο οποίος για λόγους εθνικούς στάλθηκε στη Βόρειο Ελλάδα όπου, μαζί με τοπικούς παράγοντες, ίδρυσε διάφορους μουσικογυμναστικούς συλλόγους για την τόνωση της εθνικής ιδέας.¹⁰² Σκοπός του Συλλόγου σύμφωνα με ανακοίνωση προς το «φιλόμουσον και φιλόπατρι κοινόν Ξάνθης» ήταν «ή δια της μουσικής και γυμναστικής ανάδειξις πολιτών

⁹⁶ Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 40-41 & 46.

⁹⁷ Θωμάς Εξάρχου, *Ξάνθη 1861-1911. Στοιχεία ιστορίας*, Εκδόσεις «ΠΑΚΕΘΡΑ», Ξάνθη 2005, σ.155. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και κατά την περίοδο της οθωμανικής αλλά και αργότερα της βουλγαρικής κατοχής στη Θράκη, δραστηριοποιήθηκαν εγγράμματα μέλη της κοινωνίας (κυρίως εκπαιδευτικοί και καπνέμποροι) για να πετύχουν το πάντρεμα της κοινοτικής ταυτότητας με την εθνική και τη σταδιακή μεταμόρφωση της εθνοπολιτισμικής (κοινοτικής) ταυτότητας σε εθνική. Α. Σαλβάνου, *Η συγκρότηση της προσφυγικής μνήμης*, Εκδόσεις «Νεφέλη», Αθήνα 2018, σ. 102.

⁹⁸ Δυστυχώς δεν σώζεται ολόκληρο το καταστατικό του 1903. Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη*, σ.106.

⁹⁹ Κική Χριστοδούλου, *Μικρές ιστορίες της Ξάνθης*. Εκδόσεις Φιλοπρόοδη Ένωση Ξάνθης, Ξάνθη 2010, σ. 12.

¹⁰⁰ Ο Εξάρχου (Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη*, σ. 158-172) παραθέτει ολόκληρο τον κανονισμό του συλλόγου του 1908. Την ίδρυση του ΜΓΣ Ορφεύς φαίνεται ότι στήριζε και ο Μητροπολίτης Ξάνθης και Περιθεωρίου Ιωακείμ Σγουρός. Αθανάσιος Γερομίχαλος, *Ιωακείμ Σγουρός. Μητροπολίτης Ξάνθης και αι αποφάσεις της Δημογεροντίας*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 28, 30 παρ. 2.

¹⁰¹ Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη 1861-1911*, σ. 172

¹⁰² Ο Κωνσταντίνος Σπάθης σπούδασε μουσική στην Αθήνα και στο Παρίσι. Το 1903 δημιούργησε στην Ξάνθη τον πρώτο μουσικό πυρήνα στην οθωμανοκρατούμενη Θράκη συστήνοντας Φιλαρμονική με 48 συντελεστές, μαντολινάτα και χορωδία στο ΜΓΣ *Ορφεύς* Ξάνθης. Στις 23-4-1909 την ημέρα της ονομαστικής εορτής του Γεωργίου Α΄ εψάλλη στην Ξάνθη το *Πολυχρόνιον* (προς τιμήν του βασιλιά), δικής του σύνθεσης. Διώχθηκε στη συνέχεια από τους Οθωμανούς και κατέφυγε στο Μοναστήρι. Στις 24-11-1923 πρωτοπαρουσιάστηκε σε συναυλία του ΜΓΣ *Ορφεύς* το έργο του Σπάθης: *Εθνοφύλαξ*. (Σπύρος Μοτσενίγος, *Νεοελληνική Μουσική: Συμβολή εις την ιστορίαν της*, [χ.ε], Αθήνα 1958, σ. 289-290). Αναλυτικά βιογραφικά στοιχεία επίσης και στο: Γεράσιμος Γαλανός, *Κωνσταντίνος Σπάθης: Ένας λησμονημένος Κεφαλονίτης μουσικοδιδάσκαλος και συνθέτης*. http://www.inkefalonias.gr/politismos/65875-konstantinos-spathis-enas-lismonimenos-kefalonitis-mousikodidaskalos-kai-synthetis#_ftnref4. Ημερομηνία ανάκτησης: 15 Οκτωβρίου 2018.

ἀξίων τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐκλείας».¹⁰³ Η Δημογεροντία Ξάνθης στήριξε οικονομικά τον συγκεκριμένο σύλλογο, διαθέτοντάς του χρηματικό ποσόν από την περιφορά του Τιμίου Σταυρού την ημέρα των Θεοφανείων (σε δύο περιπτώσεις 1908 και 1911)¹⁰⁴ ή καλύπτοντας το μισόν της μισθοδοσίας του Γυμναστή.¹⁰⁵

Σύμφωνα με άρθρο της εικονογραφημένης επιθεώρησης: *Αθλητική Εβδομάς* ο *Ορφεύς*, μετά από συμφωνία με τα σχολεία οργάνωνε κατ' έτος αυτούς τους «Πανξανθίους Αθλητικούς και Γυμναστικούς Αγώνες» μέχρι τη Βουλγαρική κατοχή.¹⁰⁶

Ο ΜΓΣ *Ορφεύς* διέθετε από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του μικρό γήπεδο (γυμναστήριο) πλάτους 40 μ. και μήκους 60 μ.¹⁰⁷ Εκεί τον Μάιο του 1909, και με την καθοδήγηση του Σερραίου Δημήτριο Διονυσίου¹⁰⁸, οργανώθηκαν οι πρώτοι τοπικοί γυμναστικοί και αθλητικοί αγώνες, στο μικρό γυμναστήριο της Ξάνθης.

«Τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ γυμναστήριον τῆς Ξάνθης πλέον εἰς τὰ ἑλληνικὰ χρώματα καὶ μὲ θεατὰς ἀνερχομένους εἰς δέκα χιλιάδας παρουσιάζει μιὰν ὄψιν ὥραϊαν, ἐκπολιτιστικὴν, ἑλληνικὴν. Ἡ ἐπιβλητικὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς παρέλασις ἦν ἐξετέλεσαν τὰ παιδιά τῆς Ξάνθης ἐνδεδυμένα μὲ ὁμοίομορφον καὶ ὁλόλευκην στολὴν καὶ αἱ ρυθμικαὶ σουηδικαὶ ἀσκήσεις ἃς ἐποίησαν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς φιλαρμονικῆς τοῦ Συλλόγου καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ τότε δραστήριου γυμναστῆ Διονυσίου ἀπέσπασαν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν δικαίαν ἐπιδοκιμασίαν ὅλων τῶν θεατῶν.... [...] Διὰ τὸν φιλοπάτριδα λαὸν τῆς Ξάνθης ἦταν μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία ἐκδηλώσεως τῶν πατριωτικῶν τοῦ αἰσθημάτων. Διὰ δὲ τέλος τὴν ἄλκιμον νεολαίαν μιὰ προώθησις διὰ τὴν συστηματικότεραν καὶ ἐντονότεραν ἐπίδοσιν αὐτῆς εἰς πᾶν τὸ ἀθλητικόν, εἰς πᾶν τὸ καλλιτεχνικόν, εἰς πᾶν τὸ πατριωτικόν».¹⁰⁹

Το πρόγραμμα των αγώνων περιελάμβανε: «Παρέλαση, συμπλεκτικούς συνδυασμούς ἐλευθέρων ἀσκήσεων διὰ κοντῶν καὶ κορνόν, ἄλμα ἀπλοῦν μετὰ φορᾶς, ἄλμα ἐπὶ κοντῷ, δισκοβολία ἐλευθέρᾳ μὲ βραβεῖο ἓνα ὄπλο ἀθλοθετημένο ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο, ... γυμναστικαὶ ἀσκήσεις ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Γυμνάσιο καὶ δρόμος ἀντοχῆς 4 χιλιομέτρων» με βραβεῖο ἓνα δίκανο ὄπλο καθὼς και ποδοσφαιρικούς αγώνες.¹¹⁰ Η τοπικὴ λοιπὸν ἐλίτ τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῆς Ξάνθης, ἐπηρεασμένη πιθανότατα ἀπὸ τὴν τέλεση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακῶν αγώνων στὴν Αθήνα, τὸ 1896 καὶ τὴν ἀθλητικὴν κίνηση που ἀναπτυσσόταν στὶς ἐλληνικὲς κοινότητες Σμύρνης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, οικειοποιήθηκε τὰ δυτικὰ πρότυπα σωματικῶν πολιτισμοῦ καὶ προσπάθησε νὰ τὰ ἐνσωματώσει ὡς μιὰ συνέχεια τῆς πολιτισμικῆς κληρονομιάς τοῦ ἔθνους, που εἶχε ἀφετηρία τὸ κλασικὸ ἀθλητικὸ – ἀγωνιστικὸ παρελθόν. Ἐπιπρόσθετα, στὸ πλαίσιο των αγώνων, ἡ παρέλαση των παιδιῶν, ἡ ὁμοίομορφη ἀμφίεση, τὰ ἑλληνικὰ χρώματα στὴν κερκίδα, οἱ στρατιωτικὲς ἀσκήσεις καὶ τὰ ὅπλα ὡς δῶρα πιστοποιοῦν ὅτι οἱ τοπικοὶ αὐτοὶ γυμναστικοὶ καὶ ἀθλητικοὶ αγώνες, καὶ κατ' ἐπέκταση ὁ ΜΓΣ *Ορφεύς*, λειτουργοῦσαν ὡς φυτώρια ἐκπαίδευσης πατριωτῶν με ἐλληνικὴ συνείδηση καὶ στρατιωτικὸ φρόνημα.

¹⁰³ Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη*, σ. 184.

¹⁰⁴ Αθανάσιος Γερομίχαλος, *Ιωακείμ Σγουρός. Μητροπολίτης Ξάνθης καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς Δημογεροντίας*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 109, Συνεδρίασις 30^{ης} Δεκ. 1908. Παντελεήμονος Καλαφάτη, *Πρακτικά Δημογεροντίας Ξάνθης 1892-1912*, Κώδιξ Α', Ξάνθη 2006, σ. 290-292, Συνεδρίασις 3^{ης} Νοε. 1911.

¹⁰⁵ Παντελεήμονος Καλαφάτη, *Πρακτικά Δημογεροντίας Ξάνθης 1892-1912*, Κώδιξ Α', Ξάνθη 2006, σ. 290-292, Συνεδρίασις 3^{ης} Νοε. 1911.

¹⁰⁶ *Αθλητική Εβδομάς*, τ. 14, 1 Οκτωβρίου, 1928.

¹⁰⁷ Νικόλαος Χριστοδούλου, *Ο Γυμναστικός Σύλλογος «Ηρακλής»*. [χ.ε.], Θεσσαλονίκη 1927, σ. 114.

¹⁰⁸ Ο Σερραῖος γυμναστής Δημήτριος Διονυσίου, προσελήφθη ἀπὸ τὴ Σχολικὴ Εφορεία των εκπαιδευτηρίων Ξάνθης, εισηγήθηκε καὶ ἐφάρμοσε τὴν ἐνὸργανη γυμναστικὴ με κοντοὺς καὶ κορνὲς δίδαξε δὲ καὶ τὴ Σουηδικὴ Γυμναστικὴ. Χαρίλαος Μπλάτσος, «Συμπληρωματικαὶ πληροφορίες δια τοῖς ἱστορικόν τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μουσικογυμναστικοῦ Συλλόγου «Ορφεύς» Ξάνθης» *Θρακικά Χρονικά*, 31, (1974) 15-19, σ. 16.

¹⁰⁹ Εφημερίδα *Το Φως*, 18 Ιουλίου 1925.

¹¹⁰ Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη*, σ. 173-174 & 178-181.

Τους αγώνες αυτούς οργάνωσε επί σειρά ετών και ο Γεώργιος Κηπιώτης, ο οποίος εμφανίζεται μαζί με τους τροπαιούχους αθλητές των αγώνων σε φωτογραφία του 1910¹¹¹ (Εικόνα 5) με το ψευδώνυμο Γεώργιος Εμμανουήλ.¹¹² Στην Ξάνθη ο Γεώργιος Κηπιώτης, βοήθησε στη διαμόρφωση του γυμναστηρίου Ξάνθης με όργανα Γυμναστικής όπως «*ίκρίωμα με άναρριχητικούς κάλους, κλίμακας και αιώρας, μονόζυγα, δίζυγα, όριζοντίους και καθέτους κλίμακας κ.λ.π.*».¹¹³ Το Γυμναστήριο του ΜΓΣ Ορφεύς¹¹⁴ την περίοδο εκείνη βρίσκονταν πέραν του χειμάρρου Κόσινθου σε έκταση που είχε δωρίσει ο Ηπειρώτης ιατρός Μαλετισίδης διέθετε δε υπόστεγο και λουτήρες για τους ασκούμενους.¹¹⁵ Στο γυμναστήριο αυτό σύμφωνα με το άρθρο 18 του κανονισμού του συλλόγου «*επιτρέπεται ή φοίτησις και ή άσκησις εν αύτῳ δωρεάν εις άπαν τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τῶν Σχολῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Ξάνθης ὡς και εις τούς μαθητὰς και μαθητριάς.*».¹¹⁶

Εικόνα 5. Ο Γ. Κηπιώτης με τροπαιούχους αθλητές των αγώνων της Ξάνθης το 1910. Αρχείο Θ. Εξάρχου.

Ο ΜΓΣ Ορφεύς υπήρξε φορέας της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας, την οποία υπηρέτησε κατά την περίοδο της οθωμανικής και της βουλγαρικής κατοχής (1913-1919), πάντοτε σε στενή συνεργασία με τις αρχές και τους αθλητικούς φορείς του ελληνικού βασιλείου.

¹¹¹ Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη 1861-1911*, σ.187

¹¹² Ο Θωμάς Εξάρχου υποστηρίζει ότι ο Γεώργιος Κηπιώτης ήταν και αξιωματικός του ελληνικού στρατού· κάτι τέτοιο όμως δεν προκύπτει από την αυτοβιογραφία του ιδίου. Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη*, σ. 187. Για την βιογραφία του Γεωργίου Κηπιώτη βλέπε: Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 14-32.

¹¹³ Αξιοσημείωτη βέβαια είναι η μετατόπιση από τη Σουηδική στη Γερμανική Γυμναστική αφού μαρτυρείται η προσθήκη στο Γυμναστήριο του ΜΓΣ Ορφεύς οργάνων του γερμανικού γυμναστικού συστήματος, από τον Γ. Κηπιώτη, ενός συστήματος που χρησιμοποιήθηκε στη Γερμανία ως θεμελιακό στοιχείο του κινήματος της «εθνικής αναγέννησης», ενώ η πολιτική του λειτουργία στην Ελλάδα συνδέθηκε με τη στρατιωτική εκπαίδευση των μαθητών. Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός*, σ. 50.

¹¹⁴ Ως γυμναστήριο χρησιμοποιήθηκε αρχικά ακάλυπτος χώρος, πλησίον των εκπαιδευτηρίων και πίσω από το σημερινό ξενοδοχείο *Ξενία*, αργότερα το προαύλιο της Μαισινείου Σχολής και το 1909 η δωρηθείσα έκταση από τον Γεώργιο Μαλετισίδη, μετά τον χειμάρρο Κόσινθο. Χ. Μπλάτσιος, «Συμπληρωματικά πληροφορίες», σ. 16.

¹¹⁵ Χ. Μπλάτσιος, «Συμπληρωματικά πληροφορίες», σ. 16-17.

¹¹⁶ Θ. Εξάρχου, *Ξάνθη 1861-1911*, σ. 168.

Η επιτυχία των ετήσιων αγώνων του ΜΓΣ Ορφεύς σκανδάλιζε βεβαίως τους Οθωμανούς και αργότερα τους Βουλγάρους οι οποίοι το 1913 κατέλαβαν την Ξάνθη και οδήγησαν τον Κηπιώτη στη φυλακή.¹¹⁷

Συμπεράσματα

Ο Ίων Δραγούμης, ο Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος και ο γυμναστής Γεώργιος Κηπιώτης διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εδραίωση της γυμναστικής και στην ίδρυση γυμναστικών σωματείων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Οι ελληνικές προξενικές αρχές της περιοχής, οι ελληνικές κοινότητες, καθώς και οι εκκλησιαστικές αρχές των επαρχιών Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στην αυγή του 20^{ου} αιώνα έκτισαν γυμναστήρια και ίδρυσαν γυμναστικούς συλλόγους. Η λογική πίσω από την εισαγωγή της Γυμναστικής στην εκπαίδευση των νέων στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης επί οθωμανικής κατοχής πρέπει να αναζητηθεί στον έντονο μιλιταρισμό της εποχής, στις ελληνικές επιδιώξεις για τη διάδοση του αλυτρωτισμού, την επέκταση των εθνικών ορίων και την απελευθέρωση της περιοχής αλλά και στην πρόθεση να διαπλαστούν οι νέοι σύμφωνα με το πρότυπο του ρωμαλέου και γενναίου άνδρα που είναι πάντα έτοιμος και ικανός να υπερασπίσει την εθνική κοινότητα.¹¹⁸ Πίστευαν ακράδαντα ότι έτσι ενδυναμώνουν σώματα και πνεύματα των νέων της περιοχής, καλλιεργούν την υπευθυνότητα, την πειθαρχία την αλληλεγγύη, αλλά πάνω απ' όλα προωθούν το εθνικό φρόνημα, τον πατριωτισμό, την ανδρεία και τη στρατιωτική ετοιμότητα. Τόσο τα κοινοτικά σχολεία και γυμναστήρια όσο και οι εκπαιδευτικοί και αθλητικοί σύλλογοι που ιδρύονται την περίοδο αυτή, αποτελούν κύριους μηχανισμούς εγχάραξης της επιθυμητής εθνικής ιδεολογίας και διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης. Παράλληλα, μέσω των γυμναστικών και αθλητικών αγώνων, η γυμναστική και ο κλασικός αθλητισμός προσέλαβαν μια κοινωνικοποιητική διάσταση αποκτώντας τον χαρακτήρα ενός παιδαγωγικού εργαλείου αγωγής των πολιτών. Το μάθημα της γυμναστικής αποσκοπούσε στη διάπλαση νέων σύμφωνα με το πρότυπο του ρωμαλέου και γενναίου άνδρα, που είναι έτοιμος και ικανός να υπερασπίσει την εθνική κοινότητα. Ενώ οι δημόσιες γυμναστικές επιδείξεις, οι παρελάσεις των μαθητών-αθλητών στις κεντρικές οδούς των πόλεων, με ομοιόμορφη στολή και σχηματισμούς καθώς και η συμμετοχή μαθητικών ομάδων σε τοπικούς γυμναστικούς αγώνες, που προσέλκυαν πλήθη ενθουσιωδών θεατών, μετέτρεπαν το αθλητικό και πειθαρχημένο νεανικό σώμα σε δημόσιο δείκτη μιας αναζωογονημένης εθνικής κοινότητας. Η γυμναστική και ο αθλητισμός συνέβαλλαν επίσης στη μετατροπή της κοινοτικής ταυτότητας σε εθνική, στη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης και στην ενίσχυση του αισθήματος του ανήκειν στην ελληνική εθνική κοινότητα. Παράλληλα, μέσω της γυμναστικής, διαδόθηκε η εθνική ιδεολογία και ενισχύθηκαν οι διακρίσεις μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών και κυρίως Ελλήνων και Βουλγάρων.¹¹⁹

¹¹⁷ Τ. Ρόμβος & Μιντιλού, *Γεώργιος Κηπιώτης*, σ. 56-81.

¹¹⁸ Χάρης Αθανασιάδης & Αλεξάνδρα Πατρικίου, «Προς την οδόν αρτίας παιδαγωγίας της νεότητος του έθνους». Οι σχολικοί αγώνες στη δημόσια σφαίρα (1900-1901), *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, 15-16 (2017-2018) 100-123, σ. 103.

¹¹⁹ Ευχαριστίες θερμές για την ολοκλήρωση της έρευνας οφείλω στον Αθανάσιο Τσούμα με τον οποίο συνδημοσιεύσαμε μια συνοπτικότερη εκδοχή του άρθρου με τίτλο: «Αλυτρωτισμός και εθνική ταυτότητα: Γυμναστική και αθλητισμός στην Οθωμανοκρατούμενη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (1900-1912)», *Αθλητισμός και Κοινωνικές Επιστήμες*, 2 (2024), 31-58.

Gymnastics and Greek spirit: The example of eastern Macedonia and Thrace (late 19th and early 20th century)

Albanidis Evangelos

Professor, Democritus University of Thrace, Department of Physical Education and Sport Science

ABSTRACT

Gymnastics and sports, beyond fostering the citizens of the new Greek state, were also called upon to contribute to the formation and strengthening of a quasi-national consciousness among the Greek Orthodox populations of the collapsing Ottoman Empire in the late 19th and early 20th centuries. This study attempts to understand the contribution of school gymnastics and collective sports activities to the multifaceted processes of nationalization of the Greek Orthodox populations in the Ottoman-controlled regions of Eastern Macedonia and Thrace during the peak period of Balkan nationalisms. From the analysis and processing of sources, it emerges that, with the encouragement of Ion Dragoumis, the Metropolitan of Drama, Philippi, and Zichni Chrysostomos Kalafatis, and in many cases under the supervision of the gymnast Georgios Kipiotis, who was sent from Greece, gymnasiums were established in Serres, Kavala, Drama, Xanthi, Dede Agach (Alexandroupoli), as well as in other towns and villages. Gymnastic clubs were also established, and gymnastic demonstrations and sports competitions were organized in parallel. Gymnasiums and gymnastic-athletic clubs played a key role in the dissemination of national ideology, the transformation of communal identity into national identity, and the reinforcement of distinctions between Greeks and Ottomans, or between Patriarchists and Exarchists. In conclusion, we can say that gymnastics and sports became arenas where the political choices of the "irredentist" policy, as well as the perceptions around the processes of forming national identity in the Orthodox communities of Eastern Macedonia and Thrace, were imprinted. Gymnastics in education, public gymnastic demonstrations, and the participation of teams in local sports competitions attracted enthusiastic spectators and transformed the athletic and disciplined youthful bodies of students or athletes into a public indicator of a rejuvenated national community.

Key words: Ottomans, Greek Orthodox Church, Patriarchists, Exarchists, Gymnastic clubs, Gymnasiums

Corresponding address:

Albanidis Evangelos
Democritus University of Thrace
Department of Physical Education and Sport Sciences
University Campus, 69100 Komotini

E-mail:

valbanid@phyed.duth.gr